

1-1
ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՅՔԱՐ
ԹՈՔԱԽՏԻՆ ԴԷՄ

ՏՕՔԹ. ՄԿՐՏԻԶ Ա. ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ



1939

616.9

ԱՂ-43

30 JUL 2010

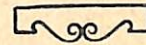
616.9
5-43

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՅՔԱՐ ԹՈՔԱԽՏԻՆ ԴԷՄ

Հայ ժողովուրդին
որ անբիւ գոհեր
կուտայ հիւծալտին

ՏՕՔԹ. ՄԿՐՏԻԶ Ա. ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ



1939

20 AUG 2013

7901

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Հակած տարիներէ ի վեր հայ հիւժախտաւորներու վրայ, հայ բժիշկները տեսան ամեհի վտանգը որ կը սպառնայ հայութեան: Կը յիշեմ որ ասկից 45 տարի առաջ ես ինքս կ. Պոլսի «Հայրենիք»ին մէջ յօդուածներու շարք մը հրատարակած եմ հիւժախտի մասին:

Մարդկութեան ամենամեծ պատուհասը հիւժախտն է: Ֆրանսայի մէջ ամէն տարի 80էն 100.000 հոգի հիւժախտէն կը մեռնին: Միլիոններ կը ծախսուին կտուելու համար անոր դէմ, սակայն անիկա տակաւին չէ յաղթուած:

Ֆրանսայի գաղութահայութիւնը մեր հաշիւով 5 - 600 հոգի կը կորսնցնէ ամէն տարի հիւժախտէն: Ո՞րքան Հայեր կը մեռնին այս տեսիլի հիւանդութենէն ուրիշ երկիրներու մէջ: Զենք գիտեր: Գիտենք սակայն թէ մեռնողները երիտասարդներ են, աշխատաւորներ, ուսանողներ, ազգին ապագայ յոյսերը:

Ի՞նչ կերպով կրնանք պայքարիլ այս պատուհասին դէմ:

Առաջին անգամ չէ որ այս հարցը մէջտեղ կը դրնենք: 1922ին, Իզմիրի աղէտէն յետոյ, երբ փախստականներ մեծ թիւով եկան Բարիզի Հայոց Եկեղեցիին բակը, անօթի, հիւանդ, սպառած, յուսահատ, իրենց հետ բերին բոլոր տրամադրութիւնները հիւժախտ վարակուելու:



62038-67

Այդ օրէն պայքարը սկսանք հիւանդութեանց դէմ ու գլխաւորաբար հիւծախտին դէմ: Բարիզի Հայ Բժշկական Միութիւնը ու Պետ. Հայ Կարմիր Խաչի Բարիզի Մասնաճիւղը, միացած, այդ քուականէն դասախօսութիւններ կազմակերպեցին, ժողովրդային պարզ լեզուով գրքոյկներ հրատարակեցին, ցնցելու համար ժողովուրդին անտարբերութիւնը այս հիւանդութեան դէմ:

Մեր նպատակն էր հասկցնել թէ հիւծախտը փոխանցիկ է անշուշտ, բայց նախագգուշական միջոցներով կարելի է խուսափիլ անկէց, եւ առողջ ապրիլ ու առողջ ապրեցնել Հայութիւնը:

Պետ. Հայ Կարմիր Խաչի Բարիզի ու շրջակայ բուժարանները կը կատարեն իրենց պարտականութիւնը: Մեր բժիշկները կը հսկեն մեր երիտասարդներուն վերայ, եւ կուտան պէտք եղած խրատները ու հրահանգները: Բայց մեր շրջանակը սահմանափակ է եւ կ'ուզենք օգտակար ըլլալ ամէն Հայու:

Կ'ուզենք հասկցնել, կրկնել ու նորէն կրկնել թէ հիւծախտի վիթխարի պատուհասը կրնանք հեռացնել մեզմէ՝ նախագգուշական պարզ միջոցներով:

Բարեգործականը, որ իրեն նպատակ ունի ոչ միայն նիւթական ու բարոյական օգնութիւն ընձեռել հայ ժողովուրդին, այլ եւ սատարել անոր վիճակին բարելաւման, այս անգամ շատ գեղեցիկ գաղափարը ունեցաւ այս առողջապահական գրքոյկը հրատարակելու: Այդ նպատակով Բարեգործականի Վարչութիւնը դիմեց Բարիզի Հայ Բժշկական Միութեան՝ որպէսզի պատրաստէ նպատակայարմար աշխատութիւն մը:

Մեր կրտսեր բժիշկներէն Տօթ. Կարապետեանի յանձնեցինք այս գրքոյկին պատրաստութիւնը, եւ, ինչպէս պիտի տեսնէք, ան կատարեալ յաջողութեամբ ի գլուխ հանեց իրեն յանձնուած գործը:

Կարն է աշխատութիւնը, բայց բոլոր օգտակար ու կարեւոր տեղեկութիւնները կան անոր մէջ: Կը յուսանք թէ զայն կարդացողները պիտի հասկնան մեծ ու լուրջ պայքարը որ պէտք է մղենք բոլոր Հայերս, եթէ կ'ուզենք չէզոքացնել հիւծախտը, եթէ կ'ուզենք պայքարիլ հիւանդութեան դէմ, եթէ կ'ուզենք հայ երիտասարդութենէն հեռացնել հիւծախտը: Ամէն Հայ որ կարդայ այս գիրքը, պէտք է իրեն համար պարտականութիւն մը նկատէ զայն կարդացնել տալ ուրիշներուն:

Ամէն Հայ որ այս տողերու ընթերցումէն յետոյ վերահասու ըլլայ վտանգին մեծութեանը, պէտք է իրեն համար պարտականութիւն մը նկատէ մեզի հետ մտադրիլ հիւծախտին դէմ:

Կամփով միայն կրնանք հեռացնել հիւանդութիւնը, կա՛մք կարդալու, հասկնալու ու գործադրելու առողջապահական հրահանգները:

Այս պէտք է ըլլայ ամէն Հայու առաջադրութիւնը: Այն ատեն միայն կրնանք ըսել թէ հիւծախտը յաղթուած է:

Պիտի ունենա՞նք այս կամքը:

Բարիզ

(ՏՕԳԹ.) Պ. ԳՕԼՕԼԵԱՆ

Հիւծախտի մանրէն.— Հիւծախտը (tuberculose), որուն թոքային ձեւը կը կոչուի թոքախտ, վարակիչ եւ փոխանցիկ հիւանդութիւն մըն է, որուն ազդակն է մանրէ մը — Քօխի մանրէն — որ կրնայ ածիւ մարմնին դրեթէ բոլոր գործարաններուն մէջ, տալով նոյն հիւանդութեան բազմաթիւ ձեւերը:

Հիւանդութիւնը առհասարակ հնացեալ (քրոնիկական) կերպ մը կ'առնէ, բայց սուր կերպերն ալ բացառութիւն չեն կազմեր եւ նոյն իսկ կարծուածէն շատ աւելի յաճախադէպ են:

Քօխի մանրէն.— Քօխի կամ թիւպէրքիւլոզի մանրէն, միւս բոլոր մանրէներուն նման, մանրադիտական ջրի բոյս մըն է որ դարերու ընթացքին վարժուած է ապրիլ մարդկային մարմնին վրայ, առաջ բերելով վերոյիշեալ ծանօթ ախտը:

Ան սակայն ուրիշ շատերէ տարբեր, յատկանշական դիժ մը կը ներկայացնէ. անոր կենսանիւթին շուրջ գոյութիւն ունի մեղրամոմային կեղեւ մը որ իր իսկ արտադրութիւնն է եւ որ զինք պաշտպանելու դեր մը ունի՝ սպաննիչ շատ մը նիւթերու դէմ:

Քօխի մանրէն գտնելու համար, պէտք է զայն ուշի ուշով փնտռել, ի հարկին մասնաւոր պատրաստութիւններէ վերջ, հիւանդ գործարաններու արտադրու-

Թեանց մէջ, ինչպէս խուխը գլխաւորաբար, Թարախը, եւայլն :

Գիւմադրուքիւն սպաննիչ նիւթերու դէմ.— Քօխի մանրէն բաւական դիմացկուն է զինք ոչնչացնող շատ մը ազդակներու հանդէպ : Ան կը դիմանայ ոչ միայն ջերմական մեծ աստիճաններուն (շատ սառ կամ շատ տաք), այլ եւ նոյնպէս չորացման, մանաւանդ խաւար ու խոնաւ մթնոլորտի մը մէջ : Լոյսի եւ մասնաւորաբար արեւի ճառագայթները սակայն դայն շատ դիւրութեամբ կը սպաննեն եւ կ'ոչնչացնեն : Պէտք է յիշել նոյնպէս որ Քօխի մանրէին ոչնչացումը շատ աւելի դժուար կը դառնայ եթէ ան գտնուի բնասպիտային մարմիններէ կազմուած նիւթերու մէջ, ինչպէս կաթը եւ խուխը :

Այս վերջին ծանօթութենէն կրնանք քաղել հետեւեալ գործնական եզրակացութիւնը, թէ կաթին մէջի մանրէն ոչնչացնելու համար պէտք է դայն բաւական երկար ժամանակ տաքցնել, օրինակ՝

30 վայրկեան, 70 աստիճանի մէջ,

10 վայրկեան եռացման վիճակի մէջ :

Իսկ խուխի մէջ մանրէն սպաննելու համար պէտք է գործածել այնպիսի հականեխիչ մարմիններ որ նախ հալեցնեն խուխին բնասպիտային պաշտպանիչ նիւթերը, կարենալ ազդելու համար ուղղակի մանրէին վրայ : Այս կրկնակի դերը կրնան կատարել Օ տը ժավէլը, Լիգօլը, մինչդեռ սիւալիմէն, որ ինքնին շատ զօրեղ հականեխիչ մըն է, այս պարագային ո եւ է օգուտ չունի, որովհետեւ ան խուխը կը վերածէ կարծր նիւթի մը որ աւելի լաւ կը պաշտպանէ մանրէները :

Թոյներ.— Քօխի մանրէն, միւս բոլոր մանրէներուն նման, կ'արտադրէ թոյներ, եւ շատ հաւանական է նոյն իսկ որ անոնցմով ան իր յատկանշական վնասները գործէ վարակուած մարմինն մէջ :

Հիւծախտի մանրէին արտադրած թոյները իր մարմինէն դուրս չեն թափանցեր — ինչպէս ուրիշ շատ մը մանրէներու թոյները —, այլ մանրէին մարմինն մէջ իսկ մնալով, տեղւոյն վրայ միայն կը գործեն իրենց աւերները, դանազան հիւտուածները վերածելով պանրային նիւթի մը որ հիւծախտի յատկանշական վնասը կը կազմէ :

Հիւծախտը անասուններու մէջ.—

Մարդկային մանրէէն դատ դոյութիւն ունին նաեւ կարգ մը ուրիշ հիւծախտի մանրէներ որ կը վարակեն անասունները : Անոնց գլխաւորներն են քոչուրնի մանրէն որ ո եւ է կարեւորութիւն չի ներկայացներ, եւ կովի մանրէն որ բաւական տարածուած է կովերու մէջ : Հիւանդ կովի միւսը մեծ վտանդ չունի մարդոց համար, որովհետեւ նախ մասններու մէջ մանրէները հաղուադէպ են, և յետոյ, միւսը եփուած ուտուելով, անոնք ամբողջովին սպաննուած են :

Կաթը այդ տեսակէտով աւելի վնասակար է, որովհետեւ կրնայ մեծ թիւով մանրէներ պարունակել : Ուստի, սպառումէն առաջ անոր եռացումը ստիպողական է, վերոյիշեալ եղանակով :

Շուրն ու կատուն չունին իրենց մասնայատուկ մանրէն, բայց անոնք լղելով իրենց տիրոջ ձեռքերն ու առարկաները, իրենց լեզուին ու զթին վրայ կը թող-

վեն ժահրաւոր մանրէներ զոր կը փոխադրեն ուրիշ մարդոց կամ տղաքներու վրայ: Ամէն պարագայի, հիւծախտի փոխանցման մէջ անասունները շատ համեստ դեր մը կը խաղան, մինչդեռ ան դիւսաւորաբար տեղի կ'ունենայ մարդոց միջեւ: Հիւծախտի վարակումը ընդհանուր առմամբ կը կատարուի մարդէ մարդ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ՎԱՐԱԿՈՒՄԸ

Ի՞նչ կերպով կը կատարուի մարդոց միջեւ Քօխի մանրէին փոխանցումը: Ժառանգակա՞ն է ան, թէ ստացիկ, այսինքն յետ ծննդեան վարակումով:

Հիւծախտի ժառանգականութիւնը, որ ընդունուած էր, հին ատեններէն մինչեւ մեր օրերը, բժշկական բոլոր հեղինակաւոր տեսարաններէն, այլեւս անընդունելի կ'երեւի մեզի, դոնէ հիւծախտի հասարակ կերպերուն համար: Ընդունուած է այլեւս այսօր, որ հիւծախտաւոր հայր մը, եւ նոյն իսկ մայր մը, իրենց մանրէները չեն փոխանցեր իրենցմէ առաջ եկած սաղմին: Այս վերջին տարիներու ընթացքին եղած կարգ մը փորձեր ցոյց տուին թէ հիւծախտը, ժառանգական չըլլալով հանդերձ, հասարակ մանրէներու միջոցաւ ժառանգական կրնայ դառնալ անդրամանրէներով (*):

Հակառակ այս դիւտերուն սակայն, հիւծախտի ոչ - ժառանգականութեան տեսութիւնը անխախտ կը մնայ ցարդ եւ այդ հիւանդութեան փոխանցման միակ եղանակը կը մնայ յետ ծննդեան վարակումը:

(*) Անդրամանրէ: — Քօխի մանրէին շատ փոքր եւ մանրադէտով անտեսանելի մեւերը որ գտնուեցան այս վերջին տարիներուն մէջ:

Ի՞նչպէս կ'ըլլայ հիւժախտին վարակումը .—

Վարակման եղանակները բազմաթիւ են եւ կ'ըլլան .
Ներշնչումով, զոր հաստատած է Բիւս :

Մանուկը կամ մարդը մանրէները լրենց թոքերէն ներս կ'առնեն՝ ապականած ու փոշոտ օդ շնչելով : Վարակման այս եղանակը իբր հիւժախտի գլխաւոր պատճառը նկատուած է այսօր, մանաւանդ մանուկներու մէջ, որոնց գրեթէ ամէնուն թոքին մէկ հեռաւոր անկիւնը կարելի է գտնել այս առաջին վարակման հետքերը :

Ստամոքսով (կլլել), զոր հաստատեց Քարմէթ : Մարդը կը կլլէ մանրէները մասնաւորաբար իր սնունդին հետ — կաթ կամ այլ սննդեղէն — որոնք վարակուած կրնան ըլլալ զանազան ծագում ունեցող մանրէներէ : Մանրէները մարմնին մէջ կ'անցնին, աղիքին մէջէն, անոնց վնասելով կամ ոչ, եւ յետոյ կ'երթան կը հաստատուին ո եւ է դործարանի մը մէջ որ մասնաւորաբար կրնայ ըլլալ շնչառութեան գործարանը : Վարակման այս եղանակը թէեւ նախորդէն նուազ, բայց դարձեալ բաւական յաճախադէպ է :

Վարակման այս երկու եղանակները ընդունելով հանդերձ, ի՞նչպէս բացատրել հիւժախտի երկխամային, ոսկրային, մզնագային (մէնէնտրիթ) եւ այլ ձեւերը որ առաջ կուգան նոյն իսկ անձերու վրայ որոնց թոքը եւ աղիքը առողջ են : Հիւանդութեան այս պարազանները տարակերպիկ կ'երեւին թէեւ, բայց բոլոր այդ հիւանդներուն մարմնին եւ մասնաւորաբար թոքին մէջ, գտնուած է մանրէներու բոյն մը, ուրկէ մեկնած են անոնք՝ վարակելու համար վերոյիշեալ գործարանները :

Վարակման ակերբ .— Ոսկրային, խոյլերու, կամ այլ գործարաններու հիւժախտին մէջ տեսնուած թարախը շատ քիչ մանրէներ կը պարունակէ, որպէսզի կարենայ վարակման մէջ կարեւոր դեր մը խաղալ :

Ոսկրային, խոյլերու, երիկամի հիւժախտ եւ կամ մէնէնտրիթ ունեցող հիւանդը ընդհանուր առմամբ ո եւ է վարակման վտանգ չի ներկայացնէր շուրջը ապրողներուն համար :

Աղիքի հիւժախտ ունեցող հիւանդ մը նախորդներէն աւելի վտանգաւոր է, որովհետեւ իր կղկղանքը կրնայ պարունակել մեծ թիւով մանրէներ, որոնք առողջապահական միջոցներու պակասով կրնան հիւանդին պարազանները վարակել :

Մարդոց միջեւ փոխանցուած Քօխի մանրէներուն մեծագոյն մասը կուգան թոքախտաւորներուն խուխէն կամ պարզապէս թուրէն : Ատենօք ընդունուած էր որ չորացած ու փոշիացած խուխերը Քօխի մանրէին փոխանցման կարեւորագոյն աղբակը կը կազմեն, որովհետեւ անոնք կը գտնուէին քաղաքներու մէջ ամենուրեք ու մարդս կը վարակէին շնչառութեան միջոցին : Այժմ եւս վարակման այդ եղանակը դեռ ընդունուած է, բայց ասկէ զատ գերմանացի գիտուն Ֆլիւկկէր հաստատած է վարակման տարբեր եղանակ մը որ ըստ իրեն աւելի յաճախադէպ է : Վարակման այս վերջին եղանակը կ'ըլլայ այն թուրի կաթիլներովը որ հիւանդը իր շուրջը կ'արձակէ, խօսակցութեան, փորձատուրի եւ հազի ժամանակ : Այս պարազան նախորդներէն շատ աւելի վնասակար կ'երեւի, որովհետեւ թուրի կաթիլներու պարունակած մանրէները ենթարկուած չեն ոչ լոյսի եւ ոչ ալ չորացման տկարացուցիչ

աղբեցութեան եւ վարակուած անձին մարմնին մէջ կը մտնեն իրենց բոլոր ժահրը պահած վիճակով:

Չորացած խուխով ու թուքի կաթիլներով վարակումը կրնայ ըլլալ ուղղակի իրենցմով — այսինքն հիւանդէն դէպի աւուղջ մարդը, — կամ անուղղակի միջոցներով, այսինքն բոլոր այն առարկաներով ու սննդեղէններով որ աղտեղուած կրնան ըլլալ հիւանդներու խուխով կամ թուքով: Անուղղակի վարակման մէջ մեծ դեր կը կատարեն ուրեմն հիւանդին ճերմակեղէններն ու թաշկինակները, եւ ճանճերը որ կը սնանին խուխերով եւ յետոյ կ'երթան կը նստին սննդեղէններու վրայ:

Հիւանդին եւ աւուղջ անձերու միջեւ գոյութիւն ունեցող յաճախակի շփումներն ալ կ'աւելցնեն հիւժախտի վարակման հաւանականութիւնները. օրինակի համար, երախային վարակումը մօր կողմէ, պատանիներու վարակումը դպրոցական կեանքի մէջ, բժշկիներու եւ հիւանդապահուհիներու վարակումը հիւանդանոցներէն ներս:

Ահա թէ ինչի՛ մէջ կը կայանայ հիւժախտի վարակումը: Պէտք է լաւ ըմբռնել զայն, որովհետեւ անոր վրայ կը յենու հակահիւժախտային պայքարի մեծագոյն մասը:



ԳԼՈՒԽ Գ.

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ՎԱՐԱԿՄԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ
ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱԶՄԻՆ ՄԷՋ

Երբ Գօխի մանրէն մարմինէն ներս մտնէ, ան առաջ կը բերէ կարգ մը փոփոխութիւններ որոնցմով կարելի կը դառնայ գիտնալ օր մը թէ յիշեալ մարմինը վարակուած է թէ ոչ ներկայիս կամ անցեալին մէջ հիւժախտի մանրէով:

Վարակուած ենթակայ մը կրնայ ներկայացնել հիւժախտի ո եւ է ձեւ մը, կամ երեւութապէս զերծ մնալ հիւանդութենէն. երկու պարագային ալ, մանրէին անցքը ցուցնող փորձերը կը հաստատեն որ մանրէն մտած է մարմինէն ներս:

Այս փորձերով է որ կը հասկցուի արդէն թէ քաղաքի մը բնակչութեան կամ դպրոցի մը աշակերտութեան քանի՞ տոկոսը վարակուած է հիւժախտէ, ըլլան անոնք հիւանդ կամ ոչ:

Որո՞նք են հիւժախտի վարակումը հաստատող փորձերը.—

Ա.— Թիւպերքիլիի փորձը որ ստեղծուած էր ժամանակին Գօխի կողմէ, այլեւս չի գործածուիր, հաստատուած ըլլալով որ հիւանդներուն համար վտանգաւոր փորձ մըն է:

Բ.— Ֆօն Բիրքէրի մորքային փորձը, cuti - réaction: (Այս փորձին մէջ ենթակային մորթը թեթեւ

մը շառտելով (scarifier) վրան կաթիլ մը քիւպեր-
ֆիւլին կոչուած պատրաստութիւնը կը դնեն: Այս դոր-
ծողութենէն վերջ կաթիլին դրուած տեղը երկու բան
կարելի է տեսնել.

1.- Կամ մորթը ո եւ է փոփոխութիւն չի կրեր, եւ
փորձը ժխտական կ'ըսուի: Այդ ենթականերուն մար-
մինը մանրէ չի պարունակեր: Մէկ խօսքով, հիւժախ-
տի վարակումէ կոյս գետիներ են ասոնք:

2.- Եւ կամ մորթը կը կարմրի: Փորձը դրական
կ'ըսուի: Այդ ենթականերու մարմինէն ներս Քօխի
մանրէն մուտք դործած է արդէն:

Պօն Բիրքէթի փորձը բազմաթիւ մարդոց վրայ
կատարուելով հետեւեալ հաստատումները եղած են.

1.- Թէ հիւժախտի մանրէն վարակուած — ա-
ռանց հիւանդ ըլլալու — անձերու թիւը կ'աւելնայ ի-
րենց տարիքին հետ, համեմատական կերպով: Նորա-
ծիններու փորձը միշտ ժխտական է, մինչդեռ չափա-
հաս քաղաքացիներու 97%ը վարակուած երեւան կու
զան: Միանգամ ընդ միշտ կը հաստատուի այսպէս որ
հիւժախտը ժառանգական չէ, այլ ստացիկ, այսինքն
հիւանդութիւն մը որ կ'առնուի վարակմամբ:

2.- Թէ վարակուած անձերու թիւը աւելի շատ է
մեծ քաղաքներու եւ խճողուած վայրերու քան թէ դիւ-
ղերու կամ բացօթեայ վայրերու մէջ ապրող ժողո-
վուրդներու մէջ: Մինչդեռ չափահաս Եւրոպացիներու
97%ը վարակուած է, ցանցառ վիճակի մէջ ապրող ժո-
ղովուրդներու չափահաս անձերու հազիւ 4 - 5%ը
միայն դրական փորձ մը կուտայ:

Վարակուած անձերու մարմնէն ներս մտած ման-
րէնները բոյն կը դնեն առհասարակ թոքի կամ խոյրերու
մէջ ուր կը մնան զսպուած բայց ողջ վիճակի մէջ եւ
տարիներու ընթացքին իրենց թոյները կազմութեան
մէջ կը թափեն, առանց անպայման հիւժախտաւոր
դարձնելու դայն: Այդ 97% անձերու հազիւ 10 առ
1000ը հիւժախտաւոր հիւանդ կը դառնան:

Ինչո՞ւ համար վարակուած անձերը անպայման
հիւժախտաւոր չեն դառնար. —

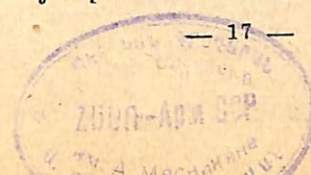
Քօխի մանրէն վարակուած անձերը անպայման հիւ-
ժախտաւոր չեն դառնար, որովհետեւ եթէ մանրէն ստի-
պողական պայմանն է հիւժախտի գոյութեան համար,
հիւանդութիւնը պատճառելու համար անոր ներկայու-
թենէն դատ անհրաժեշտ են կարգ մը պայմաններ որոնք
կախեալ են՝

- Ա) Վարակման եղանակէն,
- Բ) Մարմնին դիմադրութենէն:

Վարակման եղանակը շատ մեծ կարեւորութիւն ու-
նի հիւժախտի ծագման մէջ:

1.- Երբ Քօխի մանրէն փոքրաթիւ մտնէ մարմի-
նէն ներս, թէեւ իր ներկայութիւնը կարելի է ստուգել,
ինչպէս տեսանք վերեւ, բայց այս փոքրաթիւ վարա-
կումը մարմնին մէջ կը ստեղծէ հիւանդութեան դէմ
դիմադրական ուժեր — համեմատական եւ ոչ բացար-
ձակ, — որպէս թէ կազմութիւնը քիչ քիչ վարակուած
ըլլալով՝ ժամանակը ունենար վնասակար մարմնին դէմ
իր դիմադրութիւնը կազմակերպելու:

Ճիշդ այս պատճառաւ է որ մեծ քաղաքներու բը-



նակիչները, հակառակ վարակուած ըլլալու, ամէնքն ալ անպայտան հիւծախտաւոր չեն դառնար:

2.- Ընդհակառակը, եթէ Քօթի մանրէն մեծ թիւով վարակէ հիւծախտի հանդէպ դեռ կոյս եղող մարմին մը, ենթական անպայտան կը բռնուի հիւծախտի սուր տեսակէ մը, գրեթէ միշտ մահացու, որպէս թէ իրմէ ներս խուժող մանրէներու դէմ իր դիմադրութիւնը կազմակերպելու ժամանակ չունենալով՝ պարտուէր անոնցմէ:

Այս պարագային մէջ կը գտնուին այն մանուկները որոնք հիւծախտաւոր ունեցող ընտանիքներու մէջ կը ծնին եւ որոնք քիչ ատենուան մէջ կը մեռնին, եւ կամ, եթէ յաջողին առաջին տարին անցընել, այնքան տկար կը մնան որ յաջորդ տարիներու մէջ կրկին դոհ կ'երթան հիւծախտի կամ այլ հիւանդութիւններու:

Նոյն պարագային մէջ է որ կը գտնուին գաւառաբնակ կամ մեծ կեդրոններէ հեռու ապրող անձինք, որոնք, մինչեւ իրենց չափահաս տարիքը երբեք վարակուած չըլլալով, քաղաքներու մէջ մտած առաջին օրէն իսկ կը բռնուին հիւծախտի սուր ու մահացու կերպերէն:

Այս կարգ մը դէպքերը մեզ կը ցուցնեն թէ ինչո՞ւ մեծ պատերազմին ընթացքին մեր դաղթականութեան մեծ մասը դոհ գնաց հիւծախտի: Մեր գաւառացիները քաղաքները յաճախելու սովորութիւնը չունենալով եւ բաց օդի մէջ ապրած ըլլալով, զերծ մնացած էին միշտ հիւծախտային վարակումներէ, եւ իրենց առաջին շրջիւմը քաղաքներու կամ խճողուած գաղթականներու մէջ գտնուող ժահրաւոր մանրէին հետ՝ մահացու դարձաւ իրենց համար:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ԾԱԳՄԱՆ ՆՊԱՍՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Նախորդ գլուխներուն մէջ տեսանք թէ ինչպէս ենթական մը մօտ հիւծախտի ծագումը կախեալ է ոչ միայն ժահրաւոր մանրէներէ վարակումէն, այլ նաեւ վարակման եղանակէն ու կազմութեան ունեցած գլխադրութեան նուազումէն:

Այժմ կը մնայ ուսումնասիրել այս վերջին կէտը:

Գիտենք արդէն թէ մարդկային կազմութիւնը համեմատական դիմադրութիւն մը ունի իրմէ ներս խուժող բոլոր մանրէներու դէմ. գիտենք նաեւ թէ տարիներու ընթացքին եղած փոքրաթիւ մանրէներու վարակում մը մարմնին մէջ կը զարգացնէ պաշտպանողական յատկութիւնները եւ մէկ խօսքով մարմինը համեմատաբար ախտազերծ կը դարձնէ վարակող մանրէին պատճառած հիւանդութեան դէմ, ինչպէս հիւծախտը կամ այլ ախտեր: Կան սակայն պարագաներ ուր այս բնական կամ ստացիկ ախտազերծութիւնը մէկնիմէկ կը նուազի ու մարմնին մէջ անմիջապէս կը ծագի տարիներէ ի վեր քնացող ու զսպուած հիւծախտը:

Որո՞քն են մարմնին ախտազերծութիւնը պակսեցնող պատճառները.—

1.- վարակիչ հիւանդութիւններ.— Հարսանիթէ և կապոյտ հազէ վերջ հիւանդներու վրայ յաճախ կը մը-

նակիչները, հակառակ վարակուած ըլլալու, ամէնքն ալ անպայման հիւծախտաւոր չեն դառնար :

2.- Ընդհակառակը, եթէ Քօխի մանրէն մեծ թիւով վարակէ հիւծախտի հանդէպ դեռ կոյս եղող մարմին մը, ենթական անպայման կը բռնուի հիւծախտի սուր տեսակէ մը, գրեթէ միշտ մահացու, որպէս թէ իրմէ ներս խուժող մանրէներու դէմ իր դիմադրութիւնը կազմակերպելու ժամանակ չունենալով՝ պարտուէր անոնցմէ :

Այս պարագային մէջ կը գտնուին այն մանուկները որոնք հիւծախտաւոր ունեցող ընտանիքներու մէջ կը ծնին եւ որոնք քիչ ատենուան մէջ կը մեռնին, եւ կամ, եթէ յաջողին առաջին տարին անցընել, այնքան տկար կը մնան որ յաջորդ տարիներու մէջ կրկին զոհ կ'երթան հիւծախտի կամ այլ հիւանդութիւններու :

Նոյն պարագային մէջ է որ կը գտնուին գաւառաբնակ կամ մեծ կեդրոններէ հեռու ապրող անձինք, որոնք, մինչեւ իրենց չափահաս տարիքը երբեք վարակուած չըլլալով, քաղաքներու մէջ մտած առաջին օրէն իսկ կը բռնուին հիւծախտի սուր ու մահացու կերպերէն :

Այս կարգ մը դէպքերը մեզ կը ցուցնեն թէ ինչո՞ւ մեծ պատերազմին ընթացքին մեր գաղթականութեան մեծ մասը զոհ գնաց հիւծախտի : Մեր գաւառացիները քաղաքները յաճախելու սովորութիւնը չունենալով եւ բաց օդի մէջ ապրած ըլլալով, զերծ մնացած էին միշտ հիւծախտային վարակումներէ, եւ իրենց առաջին չրփումը քաղաքներու կամ խճողուած գաղթականայաններու մէջ գտնուող ժահրաւոր մանրէին հետ՝ մահացու դարձաւ իրենց համար :

ԳԼՈՒԽ Դ .

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ԾԱԳՄԱՆ ՆՊԱՍՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Նախորդ գլուխներուն մէջ տեսանք թէ ի՞նչպէս ենթակայի մը մօտ հիւծախտի ծագումը կախեալ է ոչ միայն ժահրաւոր մանրէներէ վարակումէն, այլ նաեւ վարակման եղանակէն ու կազմութեան ունեցած գիմադրութեան նուազումէն :

Այժմ կը մնայ ուսումնասիրել այս վերջին կէտը :

Գիտենք արդէն թէ մարդկային կազմութիւնը համեմատական ըլմադրութիւն մը ունի իրմէ ներս խուժող բոլոր մանրէներու դէմ . գիտենք նաեւ թէ տարիներու ընթացքին եղած փոքրաթիւ մանրէներու վարակում մը մարմնին մէջ կը զարգացնէ պաշտպանողական յատկութիւնները եւ մէկ խօսքով մարմինը համեմատաբար ախտազերծ կը դարձնէ վարակող մանրէին պատճառած հիւանդութեան դէմ, ինչպէս հիւծախտը կամ այլ ախտեր : Կան սակայն պարագաներ ուր այս բնական կամ ստացիկ ախտազերծութիւնը մէկէնիմէկ կը նուազի ու մարմնին մէջ անմիջապէս կը ծագի տարիներէ ի վեր քնացող ու զսպուած հիւծախտը :

Որո՞նք են մարմնին ախտազերծութիւնը պակսեցնող պատճառները .—

1.- Վարակիչ հիւանդութիւններ .— Հարսանիքէ եւ կապոյտ հագէ վերջ հիւանդներու վրայ յաճախ կը մը-

նայ անվերջ հազ մը որ սկսող թոքախտի մը առաջին նշանը կը կաղմէ :

Կրկնուած ցնցղատապները (պոռնջիք), ինչպէս նաեւ կռիւիը՝ ամէն տարիքի մէջ՝ մարդս ենթակայ կը դարձնեն հիւժախտի :

2.- Բնախօսակաց պայմաններ.— Արբունքը և յարս-
քիւնը վտանգաւոր շրջաններ են հիւժախտի համար : Այս վերջին պարագային հիւանդութիւնը յաճախ երե-
ւան կ'ելլէ ծննդաբերութենէն անմիջապէս վերջ եւ մա-
հացու ձեւ մը կ'առնէ :

Վիժուումն ալ կրնայ կին մը թոքախտի ենթակայ դարձնել եւ կամ հիւժախտաւոր կնոջ մը վիճակը ծան-
րացնել :

3.- Արհեստները կարեւոր դեր կրնան խաղալ հիւ-
ժախտի ծագման մէջ :

Հայերուս մէջ այն արհեստները որոնք ամէնէն շատ զոհերը կուտան՝ կօշկակարութիւնն ու դերձակու-
թիւնն են : Այդ արհեստներու մէջ բանուորները հիւ-
ժախտաւոր կը դառնան թէ՛ օդի պակասի եւ թէ՛ շըն-
չառութեան համար աննպաստ դիրքի մը մէջ աշխատել-
նուն պատճառաւ :

4.- Ալքոլամոլութիւնն ալ, իբր մարմինը տկարա-
ցնող պատճառ, կարելի է նկատել հիւժախտի ծագման նպաստող պայմաններէն մին :

5.- Տարիքն ալ մեծ դեր կը խաղայ հիւժախտի ծագման մէջ : Մանուկներու քով ան յաճախ սուր ու մահացու հանդամանք մը կ'առնէ, իսկ այդ տարիքին

ուժեղ վարակուած եւ մահէ խուսափած մանուկները ենթակայ կը մնան հիւժախտի զանազան կերպերուն :

3 տարեկանէն մինչեւ պատանեկութիւն կը տես-
նուին հիւանդութեան արտաթոքային կերպերը :

Թոքախտը համեմատաբար կը նուազի այս տարի-
քին մէջ : Մինչդեռ կը տեսնուին խոյլերու, ոսկորնե-
րու, յօդուածներու հիւժախտները :

Պատանեկութենէն սկսեալ մինչեւ ծերութիւն թո-
քախտը դարձեալ հիւժախտի հասարակ կերպը կը դառ-
նայ : Այս վերջին հիւանդները իրենց խուլտով չորս
կողմ կը ցանեն մանրէները ու իրենցմով է որ հիւան-
դութիւնը կը տարածուի աշխարհի մէջ :

Հիւժախտի դէմ ընկերային պայքարը անո՛նց դէմ է որ պէտք է ուղղուած ըլլայ ուրեմն, եթէ կ'ուզենք անոր նման պատուհաս մը չուտով անհետացնել մեր ընկերութիւններուն մէջէն :

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Հիւծախտը մասնաւորաբար թոքերու բայց ընդհանուր առմամբ ալ ուրիշ շատ մը դործարաններու հիւանդութիւն մը ըլլալով, մեզի կը ներկայանայ բազմաթիւ նշաններով, որոնք իրարու հետ ո եւ է նմանութիւն չունին:

Այդ պատճառաւ է որ այնքան երկար տարիներ պէտք եղան հաստատելու համար որ հիւծախտի զանազան կերպերը նոյն ծագումը ունեցող հիւանդութիւններ են:

Ստորեւ կուտանք թոքախտի եւ արտաթոքային հիւծախտներու ամէնէն կարեւոր նշանները, անոնք որոնք մատչելի են ոչ - բժիշկ ընթերցողներուն, իրենց ուշադրութիւնը գրաւելու եւ ժամանակին զիրենք բժիշկին ուղղելու համար:

Թոքախտի գլխաւոր նշանները.—

Թոքախտի գլխաւոր նշանները պէտք է ծանօթ ըլլան ամէնուն, որովհետեւ հիւանդութիւնը կրնայ սկսիլ անոնցմէ ո եւ է մէկով եւ կամ մէկ քանիով միատեղ: Ամէն ոք պէտք է զխոնայ զանոնք, որովհետեւ որքան կանուխ դիմուի բժիշկին, այնքան ապահով է բուժումը. մինչդեռ եթէ հիւանդութեան մինչեւ յառաջացած փուլերուն մէջ հիւանդը տեղեակ չըլլայ իր

վիճակին, անբուժելի կը դառնայ ան, հակառակ դարմանումի բոլոր ծանօթ եղանակներու կիրարկման:

Հագ.— Հագը հիւծախտի առաջին նշաններէն մէկն է: Ան կը սկսի առանց ո եւ է պատճառի կամ կը յաջորդէ կուրիի, կապոյտ հագի, ցնցղատապի նման սուր հիւանդութիւններու: Հագը կ'աւելնայ կարգ մը պատճառներով, ինչպէս պաղառութիւն, շարժում, ծուխ, եւայլն: Յաճախ ան կը սաստկանայ ճաշերէն վերջ, եւ կրնայ այնքան զօրեղ ըլլալ որ հիւանդը կը փսխէ կերած կերակուրը (փսխեցնող հագ): Հագը սաստիկ է նոյնպէս առաւօտուն, ան կրնայ ըլլալ չոր կամ խոսով: ՏԵՒԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆԲԱՅԱՏՐԵԼԻ ՀԱՁ ՄԸ ՊԷՏՔ Է ՈՒՐԵՄՆ ԱՄԷՆ ՀԻԱՆԳԻ ՌԵՇԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԳՐԱԻՏ, Ի ՀԱՐԿԻՆ ԲԺՇԿԻ ԴԻՄԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ:

Խուլիւր.— Խուլիւր առ հասարակ կուգայ իբր հագին հետեւանք. ան կ'աւելնայ, քանի հիւանդութիւնը կ'առաջանայ, բայց ոչ անպայման: Կը տեսնուին շատ անգամ ծանր թոքախտներ որոնց միջոցին հիւանդը խուլի հետք իսկ չունի կուրծքին մէջ: Թոքախտաւորին խուլիւր թարախոտ է, դեղին, բայց շատ անգամներ ալ ան ճերմակ եւ մաքուր երեւոյթ մը ունենալով հանդերձ, կը պարունակէ բազմաթիւ Քօխի մանրէներ: Խուլիւր արտաքին տեսքը ուրեմն մեծ կարեւորութիւն չունի, բաւական է որ ան տեւական ըլլայ, եւ այդ պարագային ան պէտք չէ անտարբեր թողու հիւանդը:

Արիւնաբ-բութիւն.— Հիւանդին ամէնէն սարսափ ազդող նշաններէն մէկն է: Արիւնաթքութիւնը կրնայ ըլլալ թեթեւ. այդ պարագային սովորական խուլիւր

մէջ կը գտնուին արեան հետքեր: Կամ կրնայ ըլլալ սաստիկ. հիւանդը հազանուպայէ մը վերջ կը փսխէ քիչ թէ շատ սաստիկութեամբ կարմիր արիւն մը:

Արիւնաթքութիւնը կրնայ տեսքով առողջ անձի մը մօտ պատահիլ: Այն ատեն ուշի ուշով պէտք է ուսումնասիրել զայն, որովհետեւ կրնայ ոչ թէ թոքախտի, այլ ուրիշ կարգ մը հիւանդութիւններու նշանը ըլլալ: Պէտք է յիշենք սակայն որ արիւնաթքութիւն ունեցողներու 90%ը թոքախտաւորներ են: Արիւնաթքութիւնը շատ կարեւոր նշան մըն է, որովհետեւ կա'մ իրմէ վերջ երեւան կուգան թոքախտի միւս նշանները, եւ կամ, եթէ հիւանդը արդէն թոքախտաւոր է, ներկայ բոլոր նշանները իրմէ վերջ աւելի կը սաստկանան, մանաւանդ ջերմութիւնը:

Ձերմուքիւնը. — Ձերմութիւնն ալ թոքախտի գըլխաւոր նշաններէն մէկն է. ան շատ անգամ հիւանդութեան սկիզբի շրջաններէն իսկ կը գտնուի, եթէ ուշադրութեամբ փնտռենք զայն: Առանց ջերմութեան թոքախտ գոյութիւն չունի, կամ շատ քիչ անգամ կը պատահի:

Ձերմութիւնը ներկայ է հիւանդութեան բոլոր տեսողութեան: Ան կը սաստկանայ, քանի' հիւանդութիւնը ծանրանայ, եւ առ հասարակ իրիկնային ձեւ մը կ'առնէ, այսինքն առաւօտուն բնականոն է, կամ քիչ զգալի (37.1 - 37.3), մինչդեռ երեկոյեան կը բարձրանայ մինչեւ 38.5 - 39 եւ աւելի:

Ուրեմն, ամէն պարագայի մէջ ուր մէկու մը ջերմութիւնը երեկոյին բնականոն աստիճանէն վեր կ'ըլլայ, նոյնիսկ քանի մը տասներորդ աստիճան, պէտք է

այդ պարիկ ջերմութեան պատճառը լուսաբանել ու փնտռել թէ հիւանդը թոքախտի սկզբնաւորութեան մէջ է թէ ոչ:

Գրտիկէր յաճախ գոյութիւն ունի թոքախտաւորներու քով: Ան շատ անգամ ջերմութեան հետեւանքն է: Գրտիկը երեւան կուգայ մանաւանդ երբ հիւանդը ճամբայ քալէ կամ ո եւ է յոգնութեան ենթարկուի, և հիւանդին մորթին պաղ ու խոնաւ վիճակ մը կուտայ:

Անխորժութիւն. — Թոքախտի սկիզբէն իսկ շատ անգամ հիւանդին ախորժակը կը դոցուի: Ախորժակի պակասը թէեւ ստամոքսի եւ լեարդի կարգ մը հիւանդութիւններու մէջ կը գտնուի, բայց եւ այնպէս ան շատ մեծ նշանակութիւն մը կ'առնէ, եթէ երեւան դայ հազի ու ջերմութեան հետ միատեղ:

Անխորժութիւնը իբր հետեւանք ունի.

Անարիւնութիւն եւ անարիւնութիւն. — Թոքախտաւորը գոյնը կը նետէ ու կը նիհարնայ. թարթիչներու ներսի ու բերնի մաշկերը կը գունատին, մորթին տակը գտնուող ճարպերը կը հալին, եւ հիւանդը վտիտ գէմք մը կ'առնէ: Վերջին այս երեք նշանները թէեւ թոքախտի մէջ յաճախ կը գտնուին, բայց կրնան նոյնպէս չգտնուիլ: Ամէն ոք գիտէ որ կը գտնուին ծանր թոքախտաւորներ որոնք լաւ կ'ուտեն, վարդազոյն դէմք ու գէր վիճակ ունին: Բայց պէտք է միշտ յիշել որ ԳԻՐՈՒԹԻՒՆԸ ԹՈՒՔԱԽՏԻ ԲՈՒԺՄԱՆ ՆՇԱՆ ՄԸ ՁԷ: ՀՍՁԱՅՈՂ ԵՒ ԹՔՆՈՂ ՀԻՒԱՆԴ ՄԸ ՊԷՏՔ Է ԶԳՈՒՇԱՆԱՅ ՄԻՇՏ ԹՈՒՔԱԽՏԷ, ՆՈՅՆ ԻՍԿ ԵՐԲ ԱՌՈՂՁ ԵՐԵՒՈՅԹ ՄԸ ՈՒՆԻ:

Դաշտանը.— Թոքախտաւոր կիներու մօտ դաշտանը կամ կը պահսի եւ կամ կ'անհետանայ: Զգոյշ ըլլալ ուրեմն այս նշանէն, ամէն անգամ որ միանայ հազի ու ջերմութեան:

Յաւեր.— Թոքախտը ինքն իրմէ սեւէ ցաւ չի պատճառեր, կամ շատ թեթեւ ցաւեր կուտայ: Կշտացաւերը առ հասարակ թոքախտի հետ կապ չունին:

Արտաքոքային հիւծախտներու նշաններ.—

Կշտատապը (pleurésie).— Կշտատապներու մեծագոյն տոկոսը հիւծախտային ընդթ ունին: Գլխաւոր նշաններն են կուշտի ցաւ, ջերմութիւն, դժուարաշնչութիւն եւ չոր հազ: Այս հիւանդութիւնը ունեցող անձերը ենթակայ կ'ըլլան թոքախտի, որմէ պէտք է զգուշանան երկար տարիներ:

Խոչակի հիւծախտ (Laryngite tuberculeuse).— Զայնի գործարանին հիւծախտն է որ գրեթէ միշտ կը պատահի թոքախտի յառաջացած փուլերուն մէջ: Հիւծախտի այս կերպը ինքնին մասնաւոր վտանգ մը չի կազմեր առ հասարակ, այլ իր բուժումը կախեալ է միայն իրեն ծնունդ տուող թոքախտին բուժումէն:

Խոչկերու հիւծախտ.— Յաճախական է մանաւանդ տղայոց քով: Կրնայ տարածուիլ մարմնին բոլոր խոյլերուն, բայց վզիններն են որ շատ անգամ կը բռնուին: Տղան կը գեղնի, կը նիհարնայ ու վզին վրայ կը դոյանան կաղինի մեծութիւն ունեցող խոյլեր: Հիւանդութիւնը եթէ յառաջանայ, ասոնք կը կակղին ու կը վերածուին թարախի որ, մորթը բանալով, երկար ատեն կը հոսի: Բուժուելէ վերջ կը թողուն տգեղ ու անեղծ

սպիւններ: ՊէՏԳ է ԼԱԻ ՀՍԿԵԼ ՏՂԱՅՈՅ ՎՁԻՆ, ՈՒ ԲԺԻՇԿԻ ԴԻՄԵԼ՝ ԹԱՐԱԽՈՏԵԼԷ ԱՌԱՋ ԽՈՅԼԵՐԸ ԴԱՐՄԱՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ:

Աղիքի հիւծախտ.— Կրնայ պատահիլ կամ քոքախտաւորներու վրայ, եւ կամ երեւութապէս առողջ անձերու մօտ: Գլխաւոր նշանն է երկարատեւ փորհարութիւն մը որ չի բուժուիր հասարակ դեղերով ու կ'ընկերանայ ջերմութեան եւ նիհարութեան: Աղիքի հիւծախտը չափազանց ծանր հիւանդութիւն մը ըլլալով, հիւանդները պէտք է զգոյշ ըլլան ամէն անգամ որ երկարատեւ ու անբացատրելի փորհարութեան մը ենթակայ կ'ըլլան:

Փորամաշկի հիւծախտ (péritonite).— Կը տեսնուի ամէն տարիքի մէջ. բայց այս հիւանդութեան ընտրեալ գետինն է պատանի աղջիկը: Փորը կը մեծնայ, կը տարածուի ու գորտի փորի ձեւ կ'առնէ. անոր մէջ բժիշկը կը գտնէ դեղին ջուր մը. հիւանդը կ'ունենայ նաեւ ընդհանուր թուլութիւն:

Երկխմոցներու հիւծախտ.— Կը տեսնուի 20էն 30 տարեկան անձերու քով մանաւանդ: Շատ դժուար է դայն գտնել, եւ իր նշաններու մասին դժուար է խօսիլ ոչ - բժիշկ ընթերցողներու: Պէտք է յիշել միայն որ միզային երկարատեւ խանգարումներու պարագային, ինչպէս մէղի պղտորութիւն, ցաւով միղել, յաճախ միղել, պէտք է անպայման բժիշկի դիմել որ այդ վտանգաւոր հիւանդութիւնը անտես չանցնի ու անբուժելի փուլի մը մէջ չմտնէ:

Սեռային գործարաններու հիւծախտ.— Կը տեսնուի

նուր մանաւանդ այր մարդոց գործարաններուն վրայ: Ամորճիքը կը մեծնայ, կը կարծրանայ ու կրնայ նոյն իսկ թարախի հոսումներու ենթակայ ըլլալ: Ջերմամի-
դութենէ դուրս, ամէն անգամ որ սեռային գործարան-
ներուն վրայ կարծր կոյտեր գտնուին, պէտք է բժիշ-
կին կարծիքը առնել, որպէսզի, իր կարգին, եթէ հիւ-
ծախտէ կասկածի, պէտք եղած դարմանումը կիրարկէ:

Մորթային հիւծախտ (Lupus). — Հագուադէպ է. դէմքի եւ ականջի մորթը կը ծածկուի տեւական կար-
մրութիւններով, որոնք պէտք է խնամքով տեղեկա-
ցուին բժիշկին:

Ոսկորներու եւ յօդուածներու հիւծախտ. — Կը տեսնուի մանաւանդ պատանիներու քով: Թէ՛ յօդուած-
ները եւ թէ՛ ոսկորները կրնան բռնուիլ հիւծախտէ: Յաւերը կամ թարախի հոսումը որ կրնայ պատահիլ, հիւանդին ուշադրութիւնը կը դրաւեն ու դէպի բժիշկը կ'ուղղեն զինքը. անոր կը մնայ այլեւս հիւանդութիւնը ճշդել, ու դարմանել:

Ջղային գործարաններու հիւծախտ. — Հիւծախտի այս կերպին գլխաւոր տեսակն է meningite tuberculeuse որ հագուադէպ է: Կը տեսնուի մանաւանդ 5էն 10 տարեկան տղայոց մօտ: Անբուժելի հիւանդութիւն մըն է, որուն սկզբնաւորութիւնը խիստ դժուար է ճշդել, եւ որ կը յայտնուի զանազան ջղային խանգարումնե-
րով — նկարագրի փոփոխութիւն, թմրութիւն, գլխա-
ցաւ, եւայլն: Տղայոց ցոյց տուած ամէն ջղային խան-
գարումներու մէջ պէտք է միշտ դիմել բժիշկին, ան-
հաճոյ անակնկալներու առջեւ չգտնուելու համար:

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՊՐՊՏՈՒՄՆԵՐ ՀԻԻԾԱԽՏԻ ԱԵՏԱՃԱՆԱԶՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Հիւծախտի արտաքին նշաններու ուսումնասիրու-
թիւնը, ինչպէս նաեւ հասարակ բժշկական քննութիւնը յաճախ չեն բաւեր ստուգելու համար թէ հիւանդ մը հիւծախտ ունի՞ թէ ոչ: Այս անորոշ պարագաներուն մէջ բժիշկը կը դիմէ կարգ մը պրպտումներու որոնց մասին օգտակար է քանի մը ծանօթութիւններ ունենալ: Այդ պրպտումները կրնան ըլլալ զանազան տեսակ.

Ք. Ճառագայթներ, որոնք անհրաժեշտ նկատուած են այսօր հիւծախտաբանութեան մէջ: Հիւանդ թոքը, Ք. ճառագայթներով լուսաւորուելու պարագային, կը ցուցնէ կարգ մը ապականոն շուքեր, որոնց դիրքէն, ձեւէն ու մեծութենէն կարելի կը դառնայ ճշդել հիւան-
դութեան տեղն ու յառաջացման աստիճանը: Ք. ճառա-
գայթներով կարելի է տեսնել շատ փոքր աւերներ, ինչ-
պէս նաեւ յառաջացեալ թոքախտի խոռոչները:

Մանրէաբանական ֆնկուրիւններ. — Անհրաժեշտ նկատուած են այսօր հիւծախտի ախտորոշութեան մէջ:

Քօխի մանրէն կը փնտռուի՝

Խուխի մէջ, հաստատելու համար թոքախտի դո-
յութիւնը:

Կղկղանքին մէջ, հաստատելու համար աղիքի հիւ-
ծախտը, եւ նոյն իսկ թոքախտը, մանաւանդ մանուկ-
ներու մօտ որ կը կլլեն իրենց խուխը:

Մէզին մէջ, փնտռելու համար միզային գործարա-
նի հիւծախտը:

Կշտատապի եւ ողնածուծային հեղուկներու մէջ,
փնտռելու համար համապատասխան հիւծախտները:

Արեան ֆննուքիւն.— Յարդ հիւծախտի համար արեան անսխալ քննութիւններ գոյութիւն չունին: Կան կարգ մը մեթոտներ որոնք կատարելագործման շրջանի մէջ են ու կրնան պարագային համեմատ օգտակար ըլլալ:

Մորքային փորձը, ինչպէս տեսանք վերեւ, կը ցուցնէ միայն թէ մարմինը վարակուած է հիւծախտի մանրէէ թէ ոչ: Հիւանդութեան յառաջացումն ու բուժումը դատելու համար կարելի չէ անոր վրայ յենուիլ:

Ընդհանուր առմամբ պէտք է ըմբռնել որ հիւծախտի մէջ Ք. ճառագայթներն ու մանրէաբանական քրննութիւնները լիովին բաւական են հաստատելու համար հիւանդութեան գոյութիւնը ու հետեւելու անոր առած լաւ կամ գէշ ընթացքին:

ԳԼՈՒԽ 2.

ՀԻԻԾԱԽՏԻ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄԸ

Հիւծախտի ախտորոշումը ընելէ վերջ կը մնայ զայն դարմանել: Այս դարմանումը պարզ բան մը չէ, այլ դժուարին խնդիր մը որուն լուծումը կախում ունի աւելի՛ հիւանդէն քան թէ բժիշկէն: Հիւծախտի դարմանումը դժուար կ'երեւի հետեւեալ պատճառներով.

1.— Հիւծախտը ցարդ մասնայատուկ դարմանում մը չունենալով, զանազան եղանակներէն մէկուն ընտրութիւնը շատ դժուար խնդիր մըն է բժիշկին համար: Բժիշկին դերը աստիճանաբար է յաճախ, որովհետեւ ան ստիպուած է պայքարել ոչ միայն հիւանդութեան դէմ, այլ նաեւ հիւանդին շուրջիներուն տուած սխալ խորհուրդներուն, անոնց կասկածամիտ եւ երբեմն ալ թըշնամական վարմունքին դէմ, որ վերջ ի վերջոյ կ'ազդեն թէ հիւանդին բարոյականին եւ թէ բժիշկին առնելիք որոշումներուն վրայ:

2.— Հիւծախտի դարմանումը կը բախի նիւթական դժուարութիւններու, որոնց եթէ կարելի չըլլայ յաղթել, հիւանդը երբեք չի բուժուիր: Մեծ տէքութիւններու մէջ, աղքատ հիւծախտաւորներու դարմանումին եւ կանխազգուշութեան գործով կը զբաղին մասնաւոր բուժարաններ (հակահիւծախտային դարմանատուններ) որոնց մասին պիտի խօսինք ստորեւ: Բայց մեզի համար խնդիրը շատ աւելի դժուարին է, որովհետեւ ոչ միայն մեր հիւծախտաւորներուն մեծամասնութիւնը իրենքզիր-

րենք դարմանելու նիւթական միջոցներէն զուրկ են, այլ նաեւ անոնցմէ անոնք որ պետական բուժարաններու կամ սանաթորիումներու մէջ մտնելու բարեբախտութիւնը ունին, օգտուել չեն դիտեր իրենց ընծայուած գիւրութիւններէն: Անոնցմէ շատեր կը գանգատին առանձնութենէն, ուրիշներ կը տրտնջան սնունդէն, եւ մեծամասնութիւնն ալ պէտք եղած կարգապահական ոգին չունին՝ հաւաքական հաստատութիւններու մէջ ապրելու համար, եւ հոնկէ; ուր շատեր հրաշալիօրէն բուժուած կը վերադառնան, իրենք կը մեկնին դժգոհ, դառնացած, դատապարտելի անհոգութեամբ մը՝ իրենց շուրջ ցանկելու համար հաղարաւոր մանրէներ:

Այսպիսի անհոգութեամբ՝

Թեթեւ թոքախտներ կը վերածուին լուրջ ու անբուժելի թոքախտի:

Միակողմանի թոքախտներ կ'անցնին միւս թոքին ու յաճախ անբուժելի կը դառնան:

Եւ վերջապէս հիւանդը նիւթապէս ու բարոյասպէս կը քայքայուի:

Մեր հիւանդներուն ու իրենց շրջանակին միակ խորհուրդ մը ունինք տալիք այս մասին: Դարմանումի կնճռոտ խնդրին մէջ պէտք է բժիշկին տալ բացարձակ վստահութիւն, եւ հնազանդիլ միայն ու միայն անոր խորհուրդներուն: Պէտք է խօսիլ նաեւ բժիշկին՝ հիւանդին նիւթական միջոցներուն մասին, որոնցմէ յաճախ կախեալ է անոր առնելիք ուղղութիւնը:

Հիւծախտը դարմանելու միջոցները.—

Հիւծախտը դարմանելու գործը թէեւ բժիշկին կը

պատկանի միայն գիտնալ, բայց լաւ է որ ժողովուրդն ալ քանի մը նախնական ծանօթութիւններ ունենայ անոր մասին:

1.— Ոչ-բոքայիւն հիւծախտներու դարմանումը.—

Ասոնցմէ ոմանք, ինչպէս մէնէմփթը, անբուժելի հիւանդութիւններ են, իսկ մեծամասնութիւնն ալ տեղական (local) հանգամանք մը առնելով, կարելի է դանոնք դարմանել վիրաբուժական միջոցներով: Հիւծախտէ բռնուած երկիկամը ու սեռային գործարանները վիրաբոյժը կրնայ ամբողջովին դարմանել, զանոնք վերցնելով: Կարգ մը պարագաներու մէջ ալ, ինչպէս օսկրախտը եւ յօդացաւը, արեւարուժութիւնն է որ կուտայ լաւագոյն արդիւնքները:

2.— Թոքախտի դարմանումը.—

Թոքախտը անբուժելի հիւանդութիւն մը չէ. ան կատարելապէս կը բուժուի, պայմանաւ որ իր սկզբնական շրջաններուն մէջ գտնուի: Այս իրողութիւնը ճշմարիտ կը մնայ դեռ այսօր հիւծախտի ամէն տեսակներուն մէջ եւ ո՛ր դարմանումի ալ որ դիմուի:

Ա.— Երկուկներ եւ պատուաստներ.— Հիւծախտը բուժող ո եւ է շիճուկ կամ պատուաստ գոյութիւն չունի ցարդ: Բոլոր այն բժիշկները որ յաւակնութիւնը ունին նմանօրինակ միջոցներով բուժել հիւծախտը, արհամարհելի խարբերաններ են:

Բ.— Դեղական դարմանումներ.— Հիւծախտի դէմ շատ դեղեր փորձուած են, բայց անոնցմէ ոչ մէկը արմատապէս կը բուժէ զայն: Իօտը եւ իր բաղադրութիւնները, քրեօօքը, որ երկար ատեն գործածուե-

ցան, կամ անօգուտ են, կամ յաճախ ալ վնասակար: Արսէնիֆի աղերը (ինչպէս քափօսիլաք, ևւն.), կրային աղերը կարելի է գործածել իբր պարզ գօրացուցիչ դեղեր եւ ոչ իբր հիւանդութեան մասնայատուկ դարմանում: Ոսկիի աղերը որոնց վրայ մեծ յոյսեր դրուեցան, իրականութեան մէջ շատ քիչ արդիւնքներ տուին, եւ նոյն իսկ անխոհեմ բժիշկներու ձեռքին մէջ վնասակար տարր մը կրնան դառնալ: Հիւանդները պէտք է ծանօթ ըլլան ոսկիի աղերու տուած արկածներուն, ի հարկին իրենց բժիշկին ուշադրութիւնը հրաւիրելու համար: Գարմանումի ատեն հիւանդը կրնայ ունենալ փորհարութիւն, երբեմն արիւնաթքութիւն, մորթային բորբոքումներ, եւ մէղը սղոտոր գոյն մը կ'ստեն:

Գ.- Սննդական դարմանումներ.— Հիւծախտաւորին համար սնունդը շատ կարեւոր է, բայց պէտք չէ չափազանցութեան երթալ, որովհետեւ շատ առատ սնունդը կը յոգնեցնէ մարսողական գործարաններն ու լեարդը, նոր հիւանդութիւն մըն ալ տալով հիւծախտաւորին: Անոր սնունդը համեմատական պէտք է ըլլայ իր տարիքի անձի մը պահանջներուն: Հիւծախտաւորին սնունդը պէտք է ըլլայ թարմ ու պարզ եղանակներով պատրաստուած. համեմները կրնան գործածուիլ ճիշդ ախորժակը բանալու չափ եւ ոչ աւելի: Վերջապէս հիւծախտաւորին սնունդը պէտք է ըլլայ հաւասարակը՝ ունալ, այսինքն այլազան. ան պէտք չէ մէկ տեսակ սնունդեղէն գործածէ մեծ քանակութեամբ եւ ուրիշ տեսակներէ ոչինչ: Օրինակ, կան հիւանդներ որ օրական 5 - 6 հաւկիթ կը կլլեն եւ իրենց ճաշի ժամերուն ո եւ է բան չեն ուտեր: Ասիկա ներելի չէ:

Այլազան սննդաուութիւն մը պէտք է պարունակէ՝ Մսեղէն, պանիր, հաւկիթ, կաթ:

Ճարպեր — իւղ, կարագ:

Շաքարեղէն, ալիւր, եւայլն:

Թարմ սննդեղէններ, ինչպէս ստուղներ եւ բանջարեղէններ, որպէսզի ան չղրկուի մարմնին անհրաժեշտ կենսանիւթերէ (վիթամին):

Գ.- Հանգիստով եւ օդաւորումով դարմաններ.— ՅՈԳՆՈՒԹԻԻՆԸ ՀԻԻԾԱՆՍՍԱԻՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՄԵԾ ԹԸԾՆԱՄԻՆ Է: Յոգնութիւնը կրնայ բուժուած հիւանդներու մօտ պատրաստել կրկնումներ (rechute), իսկ հիւանդներու մօտ ալ կ'աւելցնէ կամ կը պատճառէ հազ, արիւնաթքութիւն, ջերմութիւն, եւ հիւանդին կուտայ ընդհանուր թուլութիւն: ԱՄԷՆ ՀԻԻԾԱՆՍՍԱԻՈՐ ՊԷՏՔ Է ՄԻԱՆԳԱՄ ԸՆԴՄԻՇՏ ԸՄԲՈՆԷ ՈՐ ՀԱՆԳԻՍՏԸ ՀԻԻԾԱՆՍԻ ԲՈՒԺՄԱՆ ԿԱՐԵՆՈՐԱԳՈՅՆ ԱԶԴԱԿՆԵՐԷՆ ՄԷԿԵ Է ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՈՆԻԷ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ ԱՆՈՐ ՏԵՂԸ ՉԻ ԿՐՆԱՐ ԲՈՆԵԼ:

Հանգիստը արդիւնաւոր ըլլալու համար, պէտք է ըլլայ Փիղիքական, ձայնական, բարոյական ու մտային: Ո՛չ աւելորդ աշխատանքներ, ո՛չ երկարատեւ խօսակցութիւններ, ո՛չ ամէն տեսակ յուզումներ եւ ո՛չ ալ մտային զբաղումներ: Ասոնց ամէնքն ալ մեծապէս վրնասակար են հիւծախտաւորին: Նման սկզբունքներու վրայ հիմնուած հանդիստ մը կարելի չէ սակայն միշտ իրագործել, որովհետեւ ան հիւանդէն կը պահանջէ այնպիսի կարգապահական ոգի մը, որ դժուար է գրտնել մեր ժողովուրդին մէջ: Մենք Հայերս անհանդարտ ու մտայնոյ ժողովուրդ մըն ենք. ու հաւանօրէն պէտք եղած չափով քաղաքացիական դաստիարակութիւն

չունենալով, մեր մէջ դոյուլթիւն չունին անհատական ու հաւաքական կարգապահութիւն:

Կարգապահութիւն, համբերութիւն եւ յարատեւութիւն. ահա թէ ի՛նչ պէտք է սորվին մեր հիւանդները, որովհետեւ առանց անոնց յաճախ փրկութիւն չկայ:

Օդաւորումը շատ կարեւոր է հիւժախտի դարմանումին մէջ: Ան թէեւ հանդիստէն աւելի անհրաժեշտ չէ, բայց մեծ է իր արժէքը իբր բուժիչ ազդակ: Հիւժախտաւորը պէտք է ապրի հոն ուր կայ բաց ու մաքուր օդ, այսինքն քաղաքներէ հեռու, դիւղերու մէջ: Բարձունքը անհրաժեշտ չէ, բաւական է որ օդը մաքուր ըլլայ. բարձր լեռները նոյն իսկ վնասակար են անոր համար: Բայց օդը օգտակար ըլլալու համար պէտք է հաւասարապէս ազդէ մարմնին բոլոր մասերուն վրայ. օդի հոսանքը որ մարմնին մէկ մասին վրայ կը զարնէ միայն, վնասակար է. դուռչացէ՛ք անկէ:

Հանդիստն ու օդաւորումը ուրեմն հիւժախտի դըլխաւոր դարմանումներն են: Չանոնք լաւ պայմաններու մէջ կիրարկելու համար է որ հիմնուած են սաւաքորիումները:

Սանաթորիոմը յուսահատ ու անբուժելի հիւանդներու տեղ մը չէ, այլ լուրջ հաստատութիւն մը, մասնագէտ բժիշկներու հսկողութեան տակ, ուր հիւանդը կ'ենթարկուի հանդիստի ու լաւ օդի ազդեցութեան:

Մեր հիւանդները այլեւս սանաթորիոմէն պէտք չէ խոյս տան, ինչպէս ըրին տարիներ առաջ, եւ ամէն անոնք որ նմանօրինակ հաստատութիւններու մէջ մըտնելու բացառիկ բախտը ունին, պէտք է օգտնուի դիտանան իրենց ներկայացուած առիթէն:

Բայց կան թիւեր աւելի պերճախօս՝ քան անվերջ բացատրութիւնները: Փրանսայի մեծ սանաթորիոմներէն մէկուն մէջ մտած ծանր հիւանդներ, որոնց վիճակին կարելի եղած է հետեւիլ 12 տարի, հետեւեալ պայմաններու մէջ կը գտնուին.—

Հիւանդներ՝ մնացած 1էն	3 ամիս,	18 %	ողջ կը մնան
»	» 6էն 9	» 26 %	» » »
»	» 12էն 18	» 36 %	» » »
»	» 24	» 44 %	» » »

ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄՆԵՐ.—

Կարգ մը պայմաններու մէջ, զորոնք ճշդելը բժիշկին անկ է, հիւժախտի համար կը կիրարկուին վիրաբուժական դարմաններ: Գիտցէք միայն անոնց առումները.

Pneumothorax. — Այս դարմանումին մէջ թոքը վերջնականապէս չի «չորցուիր», ինչպէս կ'ըսուի հասարակ կերպով, այլ ան անշարժութեան կը մատնուի քանի մը ամիսներ, կուրծքին մէջ օդ ներարկելով, մինչեւ որ վերքերը սպիանան:

Phrénicectomie. — Մտոծանիի մասնին ջիղը կտրուելով՝ վզէն անցած մասին մէջ, համապատասխան թոքը կ'անշարժանայ ու կը սպիանայ:

Thoracoplastie. — Կոնակէն քանի մ'ը կողերու մէկ մասը կտրելով, շնչառութեան ատեն թոքին ունեցած ընդլայնումը կը պակսի ու այս համեմատական հանգիստէն վերքերը կը սպիանան:

Վիրաբուժական միջոցները թէեւ թոքախտի ար-

մատական դարման մը չեն, բայց շատ օգտակար են ամէն անոնց համար որոնք կ'ուզեն դարմանուիլ իրենց առօրեայ զբաղումները շարունակելով: Pneumothoraxը մանաւանդ շատ մեծ ծառայութիւններ կ'ընէ ժողո՝ վուրդին բանուոր տարրին մէջ, ուր հիւանդը ամիսը մէկ - երկու օրի ներարկումով կրնայ կատարելապէս բուժուիլ:

Ի՞նչ ԳԻՐՔ ՊԵՏՔ Է ԲՈՆԵ ՀԻԻԱՆԴ ՄԸ ՈՐ ԳԻՏԵ
ՀԻԻՄԱԽՏԵ ԲՈՆՈՒԱԾ ԸԼԼԱԼԸ

Ա.- Հիւժախտաւոր հիւանդ մը պէտք է անպայման մտիկ ընէ իր բժիշկին, որ պարագային համեմատ իրեն խորհուրդ պիտի տայ՝

Մտնել հիւանդանոց, եթէ մասնաւոր դարմանումներ կան ըլլալիք:

Մտնել սանաթորիոմ, եթէ իր հիւանդութեան տեսակը հոն բուժելի է միայն:

Եւ վերջապէս, բայց քիչ անդամներ, դարմանուիլ իր տունը, քաղաքի մէջ, եթէ բժիշկը այդպէս յարմար տեսնէ:

Բ.- Ամէն պարագայի մէջ, հիւանդին կը յանձնարարենք նախընտրել սանաթորիոմը ուրիշ ամէն դարմանումներէ: Նիւթական միջոցներու պակասն է միայն որ պէտք է դիմել տայ սանաթորիոմէ տարբեր դարմանումներու — դեղական, վիրաբուժական, եւն — որոնք կրնան կիրարկուիլ քաղաքի մէջ: Յիշենք նաեւ հոս որ դարմանումը ազդեցիկ դարձնելու համար քանի մը մեթոտներ կարելի է միատեղ ի գործ դնել:

Գ.- Եթէ քաղաքէն չի կրնար մեկնիլ, պէտք է խնայել հետեւի հանգիստի եւ օդաւորման վերաբերեալ խորհուրդներուն որ բժիշկը տուած է իրեն:

Մաքուր օդ շատ չկայ քաղաքներու մէջ: Հիւանդը պէտք է ջանայ գոնէ օդասուն թաղերու մէջ ապրիլ, այնպիսի տուններու մէջ ուր արեւը գոնէ քանի մը ժամ կ'այցելէ օրուայ միջոցին: Պէտք է ապրի պատուհանները բաց դիշեր ցերեկ, խուսափելով միայն օդի հասնելու:

Ինչպէս ըսինք, արեւը մեծ մասամբ կը մեռցնէ, կամ գոնէ կը տկարացնէ հիւժախտի մանրէները: Հիւանդը ուրեմն պէտք է վնտոէ դայն, բայց պէտք է զգուշանայ արեւահար ըլլալէ, որ կրնայ ծանրացնել իր հիւանդութիւնը:

Հիւանդը պէտք է միշտ յիշէ որ արեւաբուժութիւնը օգտակար է գրեթէ բոլոր ոչ - թոքային հիւժախտներու մէջ, մինչդեռ վնասակար է քոֆալիտի համար, եթէ իր ճառագայթները զարնեն ուղղակի մորթին վրայ:

Գ.- Հիւժախտաւորը պէտք է մաքուր ըլլայ. պէտք է յաճախ լուայ իր մարմինը գաղջ ջուրով. շատ տաք կամ շատ պակ լուանքներէն ան պէտք է զգուշանայ:

Ե.- Վերջապէս, ան առանց սարսափելու իր հիւանդութենէն եւ առանց ինքզինքը նկատելու իբր բարիա մը, պէտք է միշտ յարգէ ուրիշներու առողջութիւնը ու ամէն միջոց ի գործ դնէ իր հիւանդութեան տարածումը արգիլելու համար:

Այս կարգ մը նկատումները որոնց կարեւորութիւնը մեծ է, մաս կը կազմեն արդէն կանխազգուշութեան որուն մասին պիտի խօսինք յաջորդ գլուխին մէջ:

ԳԼՈՒԽ Է.

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ԿԱՆԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆԸ

Հիւծախտը, ինչպէս տեսանք, կղզիացած հիւանդուծիւն մը չէ, — այդ պարագային շատ դիւրին պիտի ըլլար պայքարիլ անոր դէմ, — այլ ան ընկերային ախտ մըն է, որովհետեւ շատ անգամ ընկերային կեանքէ կախեալ պատճառներով է որ մարդս կը վարակուի անկէ, ինչպէս անուղի պահաս, եւն. : Ան ընկերային է նաեւ իր հետեւանքներով, որովհետեւ կը փճացնէ ամբողջ սերունդներ, այնքան արագօրէն որ բժիշկը յաճախ ժամանակ անգամ չ'ունենար անոր դէմ պաշտպանութիւնը կազմակերպելու : Պաշտպանութեան դործը կը պահանջէ ոչ միայն բժիշկներու այլ նաեւ ժողովուրդի զարգացած խաւերուն աջակցութիւնը եւ հասարակ ժողովուրդի մէջ այս ուղղութեամբ տարածուած դաստիարակութիւն մը : Մեր ժողովուրդին դաստիարակութիւնը դեռ մեծ պակասներ ունի այս մարդին մէջ :

Մեր մէջ դեռ մինչեւ վերջին տարիներս հիւծախտը նկատուած էր ամօթալի հիւանդուծիւն մը զոր շատեր կը նախընտրէին ծածկել եւ թշուառ վիճակի մէջ ապրիլ, քան երթալ հիւանդանոց ու սանաթորիոմ՝ բուժուելու համար : Մեր ժողովուրդին կենցաղի ու առողջապահական պայմանները, որ երկար տարիներէ ի վեր ո եւ է փոփոխութիւն չեն կրած, մեծ մասամբ կը դիւրացնեն հիւծախտին տարածումը մեր ընտանիքներէն ներս :

Այս բոլոր աննպաստ պայմաններուն աւելցուցէք նիւթականի պահասն ալ, եւ կը հասկնաք թէ ինչո՛ւ մեր ժողովուրդին մէջ հիւծախտը այնքան տարածուած պատուհաս մըն է :

Ուրեմն ամբողջ մեր ժողովուրդին է որ կ'ուղղենք կանխազգուշութեան համար մեր ըրած կոչը ու կը հրաւիրենք զայն ուշադիր կերպով ըմբռնելու բոլոր այն մանրամասնութիւնները որ պիտի տանք այդ դժուարին դործը իրականացնելու համար :

ԻՆՉԻ՞ ՄԷ՞Ջ ԿԸ ԿԱՅԱՆԱՅ

ՀԻՒԾԱԽՏԻ ԴԷՄ ԿԱՆԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆԸ

Հիւծախտէ զերծ մնալու համար՝

Ա. — Պէտք է խուսափիլ մարմինը տկարացնող բոլոր պատճառներէ :

Բ. — Խուսափիլ վարակումէ՝ մեկուսացնելով ու սպաննելով ֆօխի մանրէն :

Գ. — Առողջ անձերը պաշտպանել ֆօխի մանրէին դէմ :

1. — Խուսափիլ մարմինը տկարացնող պատճառներէ .

վարակիչ հիւանդութիւններ. — Գիտենք արդէն որ կրիպլը, հարսանիթը, կապոյտ հազը հիւծախտի դետինը կը պատրաստեն : Պէտք է խուսափիլ ուրեմն այդ հիւանդութիւններէն . բայց մանաւանդ անոնցմէ բռնորոտելէ վերջ, ամէն անգամ որ հիւանդը երկար ատեն տկար մնայ, պէտք է դիմել բժիշկի որ ճշդէ հիւանդին վիճակը :

Թուևաւորումներ. — Չանազան թոյնները մարմինը կը տկարացնեն ու գետին կը պատրաստեն շատ մը հիւ-

ւանդութիւններու, որոնց կարգին հիւժախտը: Ասոնց մէջ ամէնէն սովորական տեղը կը գրաւեն ծխախոտը եւ ալքոլը: Ծխախոտը շնչառութեան գործարանին մէջ առաջ կը բերէ բորբոքումներ. ալքոլը կը թունաւորէ ամբողջ մարմինը, ինչ ձեւի տակ որ գործածուի: Պէտք է զգուշանան անոնցմէ մանաւանդ բանուորները, որոնք երկու տեսակէտով կը վնասուին, թէ՛ առողջութեամբ եւ թէ՛ նիւթապէս: Անոնց յատկացուած գումարները աւելի լաւ կ'ընեն գործածելով սնունդի կամ այլ նպատակներու:

Յոգնութիւնը վնասակար է ամէն ձեւերու տակ, մտային թէ՛ Ֆիզիքական: Մեր խոնարհ դասակարգը արդէն չարաչար կը շահի իր ապրուստը, յաճախ յոգնեցուցիչ արհեստներու մէջ. ան պէտք է ջանայ ուրեմն հանգստեան յատկացնել բոլոր այն ժամերը որ գործէ դուրս կը գտնուին: Պէտք է խոյս տալ սրճարաններէն եւ զոց վայրերէն ու նախընտրել բացօթեայ պտոյտները: Գիշերները պէտք է քնանալ առնուազն 7 - 8 ժամ եւ ոչ թէ՛ ժամանակը անցընել հաճոյքի եւ զանազան վայրերու մէջ: Այս խորհուրդները կ'ուզուին մանաւանդ երկու սեռէ երիտասարդներուն որոնք կը կազմեն ազգի մը գործօն տարրն ու ապագան:

Սնունդը.— Լաւ սննդառութիւն մը կատարեալ առողջապահութեան մը հիմն է, մինչդեռ անբաւական սնունդ մը մարմինը կը տկարացնէ ու դայն ենթակայ կը դարձնէ շատ մը հիւանդութիւններու: Ինչպէս ըսինք արդէն նախորդ գլուխին մէջ, պէտք է որ մաքուր, այլազան ու չափաւոր ըլլայ սնունդը:

Յիշուած այս կարգ մը պարագաներէն զատ կան

նաեւ կարգ մը ուրիշներ որոնց մէջ մարմինը կը տկարանայ, ինչպէս յղութիւնը, ծննդաբերութիւնը, արբունքը, եւն.: Անոնց բոլոր տեսողութեան պէտք է կրկնապատկել զգուշութիւնները, մանաւանդ կասկածելի անձերու մէջ, հիւժախտի զոհ չդարձնելու համար զանոնք:

Բնակարանի առողջապահութիւնը.— Մաքուր բնակարանի մը մէջ է միայն որ մարդս կրնայ շնչել մաքուր օդը որ անհրաժեշտ է շնչառութեան. տուն մը անշուշտ նախընտրելի է որ օրական քանի մը ժամ արեւ տեսնէ, բայց եթէ կարելիութիւնը չկայ, հոգ չէ, արեւի պակասը նուազ զգալի է, քան թէ օդի պակասը:

Զով օդը մեզ կը վարժեցնէ օդի փոփոխութիւններու եւ անոնց դէմ դիւրութեամբ դիմադրել կուտայ մեզի: Մի վախնաք ուրեմն այլեւս պաղէն եւ բաց օդէն, այլ ապրեցէք օդատուն տուններու մէջ, պատուհանները լայնօրէն բացուած, դէթ քանի մը ժամ օրուան մէջ:

Տան մը առողջապահութիւնը օդի մէջ չի կայանար միայն. մաքրութիւնը պէտք է տարածուի հոն գտնուող բոլոր առարկաներուն: Ամէն օր պէտք է աւելի սենեակները՝ դետինը խոնաւցնելէ վերջ, փոշիներու տարածումը արգելելու համար. իսկ կարասիներու վրայ գտնուած փոշիները պէտք է վերցնել ոչ թէ աւելով կամ փետրաւելով, այլ խոնաւ լաթով մը: Գորգերը փոշիի բոյներ են: Անոնք վտանգաւոր են մանաւանդ մանուկներու համար որ միշտ անոնց վրայ կը քայլեն ու կը խաղան, ու շատ անգամ ալ անոնց վրայ ինկած շոքոլայի ու շաքարի կտորները բերաննին կը տանին:

Նեղ ապրող ընտանիքներուն մէկ խորհուրդ ունինք

միայն տալիք, — թող վերցնեն ու պահեն իրենց գորգերը. տուներնին թող նուազ զարդարուած ըլլայ, բայց աւելի առողջապահիկ :

Տան մէջ անկողիններու, ճերմակեղէններու մաքրութիւնը նոյնպէս պէտք է մասնաւոր խնամքի առարկայ դառնայ :

Իսկ մարմնի մաքրութիւնն ալ պէտք չէ մոռնալ երբեք : Մաքրութիւնը, ամէն բանի մէջ, պէտք է ամենօրեայ գործ մը ըլլայ ամէն մարդու եւ մանաւանդ արդայոց համար : Անոր յատկացուցէք ամէն օր քանի մը վայրկեան միայն, նոյն իսկ ձեր հանգիստի ժամերէն առնելով, օգտակար գործ մը ըրած պիտի ըլլաք :

2.- Ի՞նչպէս խուսափիլ վարակումէն.— Վարակումէն խուսափելու համար պէտք է մեկուսացնել ու ջնջել Քօխի մանրէները որ կը գտնուին մեր շուրջը : Անոնց բուն աղբիւրը հիւծախտաւորն է : Հիւծախտաւորները պէտք չէ թքնեն ո՛չ դետինը, ո՛չ ալ իրենց թաշկինակին մէջ, այլ մասնաւոր թքամաններու մէջ ուր շատ դիւրին է մանրէները սպաննել : Իբր հականեխիչ կարելի է գործածել օ՝ տը ժավէլ, լիգօֆօրմ, եւայն : Թքամաններու ամէն տեսակները կը գտնուին, թէ՛ հանրային վայրերու մէջ եւ թէ՛ դրպանի յատուկ, զորոնք գիւրաւ կարելի է մաքրել : Հիւանդները պէտք է գիտնան թէ ԱՄՕԹԱԼԻ ԶԷ ԹՔԱՄԱՆ ԳՈՐԾԱԾԵԼԸ, ԱՅԼ ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԼԻ՝ ՀԻԻԾԱԽՏԻ ՆՄԱՆ ԾԱՆՐ ՀԻԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՏԱՐԱԾԵԼԸ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՈՒ ՄԱՆԱԿԻ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ ՄԷՁ : Գիտենք նոյնպէս որ հիւծախտաւորը կը վարակէ խօսած ու հաղպայած ժամանակ իր շուրջը արձակած կաթիլներով : Անոնք պէտք

է ուրեմն, ամէն անգամ որ կը հաղան ու կը փոնգտան, ձեռքերնին տանին իրենց բերնին առաջ : Կենցաղագիտական պարզ շարժում մըն է ասիկա, որ մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ այս պարագային մէջ :

Մէկ խօսքով, ամէն մարդ, առողջ թէ հիւանդ, պէտք է վարժուի լաւ սովորութիւններու, հիւանդանալու պարագային՝ ինքնաբերաբար համակերպելու համար առողջապահութեան հասարակ կանոններուն : Հիւծախտաւորը պէտք է ունենայ իր անհատական սպաններն ու առարկաները որոնք պէտք չէ ծառայեն իրմէ զատ ոչ մէկու, մանաւանդ մանուկներու : Յաճախ պէտք է հականեխել զանոնք, կա՛մ պարզապէս լուրով, կա՛մ վերոյիշեալ զանազան հականեխիչ դեղերով :

Հիւանդին սենեակը նոյնպէս պէտք է մաքրել առատ սեւ օճառով, ու անոր մեկնելէն վերջ պատերը ծեփել հասարակ կրի ծեփով :

Վերջապէս, մանրէն մեկուսացնելու համար, կարելիութեան սահմանին մէջ հիւանդները պէտք է ուղղել դէպի հիւանդանոցները կամ սանաթօրիոմները, մանաւանդ ժողովուրդի համեստ խաւերուն մէջ ուր խճողումը յաճախաբար է :

3.- Ի՞նչպէս առողջ անձերը պաշտպանել Քօխի մանրէի դէմ.— Հակառակ առողջապահական բոլոր միջոցներուն որ կ'առնուին, Քօխի մանրէն դեռ շատ տարածուած է աշխարհի մէջ : Առողջ անձերը անոր դէմ պաշտպանելու համար կան շատ մը միջոցներ :

Սուսափիլ փոշիներէ թէ՛ փողոցներու եւ թէ՛ հաւաքատեղիներու մէջ :

Տունէն դուրս չդաշիւ ամէն տեսակ առարկաներու որ միշտ աղտեղուած են, եւ ձեռքերը լուալ ամէն ճաշէ առաջ:

Զգուշանալ աղտոտ ու ճանճերու կեր դարձած սննդեղէններէ:

Զգուշանալ հանրային հաւաքատեղիներէ: Սրճարան, թատրոն, սինէմա եւ մանաւանդ պարասրահներ պէտք է մեր երիտասարդներուն համար դառնան ամենօրեայ դրօսավայրեր: Ոչ թէ բարոյական, այլ պարզապէս առողջապահական նկատումներով է որ իրենց կուտանք այս խորհուրդը:

ՀԻԻՄԱԽՏԻ ԿԱՆԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻԻՆԸ ԶԱՆԱԶԱՆ ՏԱՐԻՔԻ ՄԷՋ

Մանուկները շատ ընդունակ ըլլալով հիւժախտի, անոնց համար պէտք է առնել մասնաւոր միջոցներ.

1.- Երախան պէտք է երբէք յարարերութեան մէջ մտնէ հիւժախտաւորներու եւ նոյն իսկ իբր ոչ - հիւժախտաւոր ֆանչցուած հիւցած հազ ունեցող անձերու հետ:

2.- Երախան պէտք է դաշի աղտոտ առարկաներու ան բերանը կը տանի ինչ որ ձեռքին տակ դայ. պէտք է ուրեմն ոչ մէկ առարկայ թողուլ անոր շուրջը, եւ նոյն իսկ ջնջել ծծակ տալու սովորութիւնը:

3.- Երախային աճումն ու առողջութիւնը պէտք է մասնաւոր հսկողութեան առարկայ դառնան: Անոր մաքրութիւնը, քունը, սննդառութիւնը պէտք է խնա-

մել միշտ: Աճումը անբաւական ըլլալու պարագային ալ պէտք է դիմել կարգ մը դեղերու որոնց գլխաւորներն են կենսանիւթերը (vitamines):

Պատանին.— Պատանեկութիւնը բոլոր տղայոց համար պէտք է դպրոցական տարիք մը ըլլայ, այսինքն ուսման ու դաստիարակութեան տարիք մը: Կեանքի այդ շրջանին մէջ ինչպէս տղուն մարմինն ու սեռային յատկանշական դիժերը, նոյնպէս ալ խելքն ու դատողութիւնը կը կազմուին:

Իմ կարծիքովս, պատանիները ընկերութեան այն տարրն են որուն մէջ կարելի է ամենաօգտակար պայքարը մղել հիւժախտի դէմ, որովհետեւ այսօրուան լաւ ու ուղիղ սկզբունքներով մեծցած տղան ասպագային կը դառնայ մտքով ու մարմնով առողջ մարդ մը, որ իր հասարակ կեանքին մէջ շատ դիւրութեամբ կը գործադրէ պղտիկութենէ ստացած լաւ սովորութիւնները:

Ահա թէ որո՞նք են պատանիները հիւժախտէ գերծ պահելու համար առնուելիք մասնաւոր միջոցները.

Պէտք է պատանիները գերծ պահել ամէն տեսակ մտային եւ ֆիզիքական յոգնութիւններէ: Ծատ խելացի տղաք յաճախ հիւանդ տղաքներ կը դառնան. պատանիները իրենց ասպագայ կեանքին մէջ այնքան պայքարներ ունին մղելիք դեռ՝ որ այդ տարիքէն սկսեալ զանոնք ծանրաբեռնելը ներելի չէ:

Պէտք է շատ մօտէն հսկել անոնց վրայ, ի հարկին մորթային փորձով մը, մանաւանդ այն պարագային որ անոնք երկար ատեն հազան կամ թոքային հիւանդութիւններ ունենան, որովհետեւ անոնք յաճախ թոքախտէ չեն բժնուիր, այլ ոչ - թոքային հիւժախտներէ:

Պէտք է մօտեն հսկել նաեւ պատանիին արբունքին : Մարդկային կազմի սեռային մասը պէտք է ծանօթացնել պատանիին կարծ, բայց յստակ դադափարներ տալով անոր այդ մասին : Այսօր այլեւս աւելորդ է ծածկել տղոցմէ այս բաները, որովհետեւ ինչ որ տունին մէջ ուղիղ կերպով չեն սորվիր, միշտ յոռի կերպով կը սորվին դուրսը, դէշ ընկերներ յաճախելով :

Վերջապէս պատանիներուն պէտք է տալ սփոռի ու բացօթեայ կեանքի ճաշակն ու սէրը : Մեր ծնողները կը վախնային իրենց տղաքը մարդանքի ու խաղերու զըրկելէ, յոգնութենէ եւ պաղապուծենէ զերծ պահելու համար դանոնք : Թող թոյլ տրուի մեզի որ չընդունինք այլեւս մեր երէցներու այս հնամեայ ու սխալ դադափարները մարմնակրթանքի ու ընդհանուր առմամբ սփոռի մասին : Չենք ուզեր այլեւս հայ ընտանիքներու մէջ տեսնել որ պատանին պայքարի հօրը, մօրը կամ մեծ մօրը դէմ, իր հանգստեան օրը խաղերով ու բանակումներու մէջ անցընելու համար : Այլ կ'ուզենք որ մեր տղաքը սիրեն սփոռը եւ ամէն կազմակերպութիւնները որ կատուած են անոր, ինչպէս մարդական, սկսուտական խումբերը, որովհետեւ անոնք տղուն մէջ կը դարգացնեն ոչ միայն մարմինը, այլ նաեւ բնութեան սէրը, բարոյական ու մտաւորական շատ մը յատկութիւններ որ զիրենք կը դարձնեն կեանքի բոլոր դժուարութիւններու պատրաստուած կայտառ մարդիկ :

Բանուոր դասակարգը .— Բանուորները մարդկային ընկերութեան մէջ այն դասակարգն են որ ամէնէն շատ դոհերը կու տան հիւծախտի : Այդ պատճառաւ կը հրաւիրենք զիրենք որ մասնաւոր ուշադրութեամբ կարդան

հիւծախտի մասին մեր այս ուսումնասիրութիւնը, եւ նկատի առնեն մանաւանդ սա կէտերը .

Մաքրութիւնը ամէն տեսակէտով պէտք է հիմը կազմէ իրենց կեանքին :

Պէտք է իրենց հանգստեան ժամերն ու օրերը յաւկացնեն ոչ թէ սրճարաններու կամ այլ հաւաքատեղիներու մէջ ժամանցի, այլ բացօթեայ վայրերու մէջ պտոյտներու :

Պէտք է իրենց վաստակը — յաճախ անբաւական դժբախտաբար — յատկացնեն իրենց ու իրենց ընտանիքին սնունդին եւ ոչ թէ ալքոլի կամ այլ թոյներու դործածութեան : Այսպիսի մաքուր ապրելակերպով մը միայն անոնք կրնան մնալ առողջ մարդիկ, ու կատարել բոլոր այն դործերը որ իրենց ընտանիքն ու ընկերութիւնը կը սպասեն իրենցմէ :

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՊԱՅՔԱՐ ՀԻԻԾԱԽՏԻ ԴԵՄ

Հիւժախտի դէմ ընկերային պայքարը դժուարին գործ մըն է, որուն համար աշխարհի բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներուն մէջ ստեղծուած են մասնաւոր մարմիններ:

Որո՞նք են հակահիւժախտային պայքարի համար ստեղծուած կազմակերպութիւնները.

1.- Հիւանդանոցներ ու սանաթորիոմներ որոնք ուսումնասիրուեցան նախորդ դրութիւններուն մէջ:

2.- Հակահիւժախտական բուժարաններ (dispensaires antituberculeux). Բուժարանին դերն է.

Ա.- Հիւանդապահուհիներու միջոցաւ տունէ տուն փնտռել դոյութիւն ունեցող հիւժախտաւորները, մասնաւորաբար թոքախտաւորները:

Բ.- Անոնց հիւանդութիւնը ճշդելէ վերջ, հիւանդները ուղղել դէպի դարմանումի հաստատութիւնները (սանա, հիւանդանոց, արեւարուժարան, եւն.) եւ հետեւի անոնց ընտանեկան պարագաներուն առողջական ու ընկերային կեանքի պայմաններուն, ի հարկին օգնութեան դարձ համար անոնց:

Գ.- Հետեւիլ հիւանդներուն իրենց բոլոր կեանքի ընթացքին, նոյն իսկ բուժուելէ վերջ, կրկնումներու պարագային պէտք եղած միջոցները ձեռք առնելու համար:

Պէտք է լաւագոյն ընդունելութիւնը ընել ուրեմն բուժարանի այցելու հիւանդապահուհիներուն որ յաճախ կուգան հիւանդին մասին լուր առնելու, ու մտիկ ընել անոնց տուած հրահանգներուն, դիւրացնելու համար մարգասիրական գործը որ կը կատարեն:

Գաղութահայութեան մէջ, նիւթական միջոցներու չզոյութեան պատճառաւ, հիւժախտի դէմ ընկերային պայքար մղելու մասնաւոր մարմիններ չունինք, ու մեզի կը մնայ միայն մեր ապրած երկիրներուն մէջ գլխաւոր միջոցներէն օգտուել:

Հայաստանի մէջ սակայն պետութիւնը ամէն միջոց ձեռք առած է հիւժախտի դէմ պայքարելու համար:

Արեւմտեան մեծ երկիրներու նման ստեղծուած են բուժարաններ որ կը կոչուին «Բոյժկէտեր», «Գիշերային սանաթորիոմ» կոչուած հաստատութիւններ, մասնաւորաբար բանուորներու համար, եւ վերջապէս հասարակ սանաթորիոմներ: Ընկերային այս պայքարը անսպասելի արդիւնքներ տուած է, ու հիւժախտաւորներու թիւը մեծապէս նուազած այս վերջին տարիներու մէջ:

3.- Մանուկներու պաշտպանութիւնը.— Քանի որ հիւժախտը կ'առնուի ոչ թէ ժառանգապէս այլ ծնելէ վերջ վարակումով, պէտք է զատել երախտն զինքը վարակողէն, որ գրեթէ միշտ իր ընտանիքին մէջ կը գլխաւորուի: Այս նպատակին ծառայելու համար Յրանսայի մէջ հիմնուած են կարգ մը հաստատութիւններ Կոանչէի կողմէ: Յանձնեցէք ձեր զաւակները նմանօրինակ հաստատութիւններու ամէն անգամ որ առիթը ունենաք: Քանի մը տարիներէ ի վեր մանուկներու պաշտպանութիւնը կ'ըլլայ նաեւ BCC կոչուած պատ-

ուստի մը միջոցաւ որ նորածիններուն կը ներարկուի առաջին շարժումն մէջ: Գործածութեան կարճ ժամանակը թոյլ չի տար դեռ մեզի BCC ի մասին հաստատ դադարի մը կազմել, բայց շատ բժիշկներ կը հաստատեն որ անոր կիրարկումը մեծ թիւով պակսեցուցած է մանուկներու մէջ հիւժախտի պարագաները:

4.- Բանուոր դասակարգի համար կատարուած բարելաւումներ.— Բանուոր դասակարգը մասնաւորաբար ենթակայ ըլլալով հիւժախտի, աշխարհի գրեթէ բոլոր երկիրներու մէջ օրէնքներ ստեղծուեցան գործաւորներու վիճակին բարելաւման համար: Այս օրէնքներէն ոմանք կը բարելաւեն բանուորներու կենցաղի պայմանները, աժան գնով օդասուն բնակարաններով, մանուկներու յատուկ հիմնարկութիւններով, աժան գնով ամառանոցներով, եւ ուրիշ օրէնքներ ալ կը բարելաւեն բանուորներու աշխատանքի պայմանները՝ մաքուր աշխատանոցներու ստեղծումով, աշխատանքի ժամերու նուազումով, եւն.:

Արեւմտեան երկիրներու մէջ հայ բանուորներն ալ կ'օգտուին այս օրէնքներէն, պայմանաւ որ անոնք համակերպին ստեղծուած օրէնքներու պահանջած պայմաններուն, ինչ որ մեծապէս կը յանձնարարենք բոլորին՝ իրենց շահուն համար իսկ:

5.- Թոքախտաւորներու ստիպողական յայտարարումը երկրի իշխանութիւններուն.— Շատ նուրբ եւ դժուարին ինդիր մըն է աս որ հիւանդներու ընտանիքները կրնան վիրաւորական գտնել իրենց համար, բայց հաւաքականութեան շահը միթէ չի՞ գերազանցեր անհատական նկատումները: Առանց ընդհանուր դարձնե-

լու առողջապահական այս միջոցը, ան շատ մեծ օգուտներ կրնայ ունենալ եթէ սահմանուի յառաջացած վարակիչ հիւժախտաւորներու որոնց պարելակերպը իրենց շրջանակին վարակումը կը դիւրացնէ:

6.- Հիւժախտաւորներու ամուսնութիւնը.— Աշխարհի գրեթէ բոլոր երկիրներու մէջ հիւժախտաւորներու ամուսնութեան համար յատուկ օրէնք գոյութիւն չունի: Այդ մասին արդէն կը կարծենք թէ դժուար է ընդհանուր օրէնք մը հաստատել, այլ բնութեւիք դիրքը կը տարբերի ենթականերու ընդհանուր պայմաններէն: Ամէն հիւժախտաւորներու, որոնց հիւանդութիւնը շրջանի մէջ է ու չէ մարած, պէտք է բացարձակապէս արգելել ամուսնութիւնը:

Հարցը կը մնայ ուրեմն լուծել բուժուած հիւանդներու համար միայն: Երկու սեռէ բուժուած հիւժախտաւորներու պէտք է թոյլատրել ամուսնութիւնը այն պարագային միայն ուր ան իրենց կեանքի պայմանները կը բարելաւէ, ստեղծելով հաճելի ընտանեկան բոյն մը: Պէտք է ընդհակառակը արգելել զայն ամէն անգամ որ ան կը ստեղծէ բուժուած հիւանդին համար նոր պատասխանատուութիւններ, նիւթական դժուարութիւններ ու այսպիսով աւելորդ յոգնութիւններու կ'ենթարկէ ենթական:

Այն կիները որ հիւժախտէ բուժուած են ու կ'ամուսնանան, պէտք չէ զուակ ունենան. իսկ անոնք որ ունին արդէն, պէտք չէ ծիծ տան իրենց մանուկին, որովհետեւ յուժիւնն ու դիեցումը մարմինը մեծապէս տկարացնող պայմաններ են, որ կրնան սպիաջած աւերները կրկին բանալ:

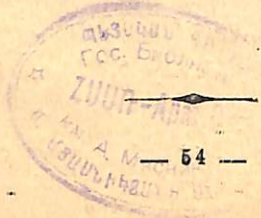
Ժամանակին հիւժախտ ունեցած կին մը յաճախ իր առաջին յղուժեան պզտիկ ու աննշմարելի կրկնում մը կ'ունենայ, երկրորդին՝ լուրջ կրկնում մը, իսկ երրորդին՝ կրնայ մեռնիլ հիւժախտէ :

*
**

Վերջացնելէ առաջ հիւժախտի մասին այս գրքոյ կը, բոլոր մեր ազգակիցներու ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք հիւժախտի բնոյթի, նշաններու եւ կանխագուշումի զանազան միջոցներուն վրայ որ ուսումնասիրեցինք հոս :

Անոնք ըլլան աղքատ կամ հարուստ, զարգացած կամ անդէտ, ծանօթ կամ անծանօթ առողջապահական մեծ հարցերու, եւ մանաւանդ երիտասարդ սերունդը ամբողջովին, թող ուշադրութեամբ կարդան բոլոր այն կէտերը որ շէտեցինք, հակահիւժախտային ազդային պայքարին մէջ իրենց աջակցութիւնը բերելու համար, որքան ալ համեստ ըլլայ ան :

Գիտակցութեամբ կատարուած աշխատանք մը միշտ զնահատելի արդիւնքներ կուտայ, եւ զայն կատարողը ոչ միայն լաւ գործ մը ըրած ըլլալու սրտի մեծ գոհունակութիւնը կ'ունենայ, այլ նաեւ օգտակար կը դառնայ բոլոր իր ազգակիցներուն որ զո՛հ դացած են արդէն եւ կամ կրնան օր մը զո՛հերը դառնալ հիւժախտի նման մեծ պատուհասի մը :



Ց Ա Ն Կ

Յառաջաբան	3
Ա.— Ի՞նչ է հիւժախտը	7
Բ.— Հիւժախտի վարակումը	11
Գ.— Հիւժախտի վարակման հետեւանգնեքը մարդկային կազմին մէջ	15
Դ.— Հիւժախտի ծագման նպաստող պայմաններ	19
Ե.— Հիւժախտի նշանները	22
Զ.— Հիւժախտի դարմանումը	31
Է.— Հիւժախտի կանխագուշուժիւնը	40
Ը.— Ընկերային պայքար հիւժախտի դէմ	50

« ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ՋՕՐՈՒԹԻՒՆ Է »

Այս է քնաքանը Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան:

Ամէն Հայ, անխտիր, այր թէ կին, կրնայ անդամակցիլ սոյն համազգային կազմակերպութեան, անոր խողովակով եւ ազգային պարսականութիւնները դրապէս կատարելու համար:

Իր հիմնարկութենէն ի վեր, 15 Ապրիլ 1906, Հ. Բ. Ը. Միութիւնը մինչեւ 1937 զանազան ձեռնարկներու, հիմնարկութեանց եւ նպաստներու յատկացուցած է 918081 Անգլ. Ոսկիի աննախընթաց գումար մը, որուն 215178 ոսկին Հայաստանի վերաշինութեան, մշակոյթին եւ ներգաղթին համար ծախսուած է, իսկ 324469 ոսկին որքահնամ եւ կրթական ձեռնարկներու:

Ամէն գիտակից, իրատես եւ ազգասէր Հայ իր լուման սիրով կը դնէ Հ. Բ. Ը. Միութեան զանձանակին մէջ, որպէսզի ազգապահպանումի եւ հայրենասշինութեան քարճր իտէալներուն նուիրուած այս մեծ Միութիւնը կարող ըլլայ աւելի մեծ շահով կատարել իր հրաշագործ դերը, յօգուտ հայ բազմակարօտ ժողովուրդին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵՑՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
 Հիմնական կեդրոնատեղի — Լօզան
 Վարչական կեդրոնատեղի — Բարիզ

Հայկ. Բարեգ. Ընդհ. Միութեան նպատակն է՝

Ա.— Օժանդակել հայ ժողովուրդին եւ իր հայրենիքին մտաւոր եւ բարոյական զարգացման:

Բ.— Օգնել անոր նիւթական եւ տնտեսական վիճակին բարելաման:

Գ.— Քաջալերել սոյն արդիւնքները յառաջ բերելու ծառայող ամէն ձեռնարկ ու հրատարակութիւն:

ԳԻՆ 3 ՖՐԱՆՍ. ՖՐԱՆՔ

Union Générale Arménienne de Bienfaisance
 11, Square Alboni,
 P A R I S

Գեղ. Տղարան Խ. Մաքիկեան
 QUE" -- 42, Rue de la Jonquièrre, Paris

« Ազգային գրադարան »



NL0289146